

Širenje kršćanstva i islama u podsaharskoj Africi

Dragun, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:317908>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-02**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Sveučilišni diplomski studij Pedagogije i Povijesti nastavničkoga smjera

Petra Dragun

Širenje kršćanstva i islama u podsaharskoj Africi

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2021.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Sveučilišni diplomski studij Pedagogije i Povijesti nastavničkoga smjera

Petra Dragun

Širenje kršćanstva i islama u podsaharskoj Africi

Diplomski rad

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2021.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, datum

24. 5. 2021.

Ime i prezime studenta, JMBAG

Petra Dragun, 0269101451

SAŽETAK

Najveće dvije svjetske monoteističke religije kršćanstvo i islam širile su se iz Bliskog istoka trgovinom, misionarstvom, selidbom stanovništva i ratovima. Kršćanstvo se u vrijeme Rimskoga Carstva rasprostiralo cijelim njegovim područjem, a to je gotovo čitava Europa (izuzev njenog sjevera), Bliski istok i Sjeverna Afrika. Nakon raspada Rimskog Carstva i jačanjem Bizantskog, kršćanstvo je napredovalo i u kulturno-ekonomskom smislu. Međutim, do podsaharske Afrike tj. „crne Afrike“, osim Etiopije, nije došlo sve do kasnog srednjeg vijeka kada su europski istraživači počeli otkrivati unutrašnjost tog nepoznatog kontinenta. Od 7. stoljeća, islamsko širenje obuhvaćalo je Mezopotamiju, Arapski poluotok i Sjevernu Afriku, a početkom 8. stoljeća nezaustavljivo se počelo širiti podsaharskom Afrikom. Stanovništvo podsaharske Afrike prakticiralo je svoje tradicionalne afričke religije nakon kojih je prihvaćalo monoteističke. Bitno je naglasiti da su uprave te religije, kršćanstvo i islam, svojim širenjem i sposobnostima misionara utjecale na daljnji razvoj povijesti Afrike. S druge strane, za vrijeme vladavine poznatih arapskih dinastija, Omejida (661. – 750. i 929. – 1031.) i Abasida (750. – 1517.), islam je doživio svoj prvi duhovni i politički vrhunac od početka svog nastanka na području Arapskog poluotoka, Bliskog istoka i Sjeverne Afrike. Jedan od čimbenika bržeg i ranijeg širenja islama u duboku unutrašnjost Afrike može zahvaliti svojoj teološkoj jednostavnosti. Obje religije snažno su utjecale na razvoj afričkih naroda, a posebno na podsaharsku Afriku.

Ključne riječi: Afrika, kršćanstvo, islam

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Tradicionalne afričke religije	2
3. Početak i važnost kršćanstva i islama	4
3.1. Kršćanstvo	5
3.2. Islam	7
4. Vladavina omejidskih kalifa	9
5. Vladavina abasidskih kalifa	10
6. Kršćanstvo u Bizantskom Carstvu	12
7. Počeci širenja kršćanstva i islama	15
7.1. Sjeverna Afrika	16
7.2. Zapadna Afrika	17
7.3. Istočna Afrika	18
7.4. Središnja Afrika	19
8. Širenje i utjecaj kršćanstva u podsaharskoj Africi	21
9. Širenje i utjecaj islama u podsaharskoj Africi	27
10. Zaključak	35
11. Literatura	36

1. Uvod

Afrika je kontinent koji se smatra dijelom Starog svijeta zbog vremena nastanka i napretka prvotnih civilizacija na tom prostoru, kao što su egipatska i kušitska. Afrički kontinent oduvijek je sadržavao raznolikost naroda, jezika, običaja, vjerovanja i kultura. Međutim, mnogi aspekti afričkog života promijenjeni su dolaskom Europljana, nametanjem njihove vlasti, kolonizacijom Afrike, arapskim ratovanjem, nametanjem monopola nad trgovinom i istiskivanjem afričkog stanovništva iz mnogih aspekata društvenog, političkog i vjerskog života.

Cilj ovoga rada je donijeti kratki pregled i analizu širenja kršćanstva i islama u podsaharskoj Africi. Rad je podijeljen u 10 poglavlja. Na početku rada su predstavljene tradicionalne afričke religije, stare muslimanske dinastije koje su širile svoj utjecaj u tadašnjem svijetu, kršćanstvo u Bizantskom Carstvu, koje je pospješilo širenje kršćanske riječi, te prikaz dviju spomenutih religija, njihova važnost i širenje cijelom Afrikom, što uključuje i podsaharsku Afriku, tj. „crnu Afriku“.

Literatura koja je najviše korištena za pisanje ovoga diplomskoga rada je „Enciklopedija živih religija“ u kojoj su prikazane tradicionalne afričke religije, onako kako su ih Afrikanci prakticirali, kao i kršćanstvo i islam u Africi. Naredna knjiga je Raanea Bokharija i Seddonna Mohammeda „Islam“, u kojoj je predstavljen početak nastanka islama kao i značajna imena muslimanskog svijeta. Neizostavna je knjiga skupine autora „Ilustrirana povijest svijeta“ poznatog nakladnika Otokara Keršovanija koja analizira važne podatke vezane za obje religije u cijeloj Africi, te „Velika povijest Crkve“, u više nastavaka, čiji autor je Hubert Jedin, koja detaljno opisuje kršćanstvo, njezin povijesni razvoj i rasprostiranje tijekom cijele povijesti. Nadalje, neizmjereno važan autor za ovaj rad bio je Insoll Timothy i njegova knjiga „The archeology of islam in sub-saharen Africa“ u kojoj je detaljno prikazao širenje islama u svakom afričkom kraljevstvu. Na kraju, ne manje značajna knjiga je „Ancient african christianity“, David E. Wilhelma, u kojoj je opširno predstavljen razvoj i širenje kršćanstva kroz sve dijelove Afrike u srednjem vijeku.

2. Tradicionalne afričke religije

Podsaharske afričke religije bile su nerazdvojni element raznolikog afričkog društva, a njihove karakteristike, kultove i vrijednosti teško je razlikovati od općih institucija na tom području. Zato nije lako razlikovati svjetovnu i sakralnu dimenziju života. Tradicionalne religije nisu univerzalne, već etnocentrične, tj. plemenske. Pojava obraćenja, tj. prijelaza s jedne na drugu religiju, ustvari ne postoji, iako svako pleme uključuje u svoja vjerovanja elemente drugih plemena.¹ Afričke religije obuhvaćale su nekoliko milijuna pripadnika, a pojedine društvene zajednice mogu uključivati nekoliko plemena. U raznolikim društvima tradicionalnih kultura postojale su kao danas lovačko-sakupljačke zajednice, ali i donekle razvijene urbane sredine. Najveći broj podsaharskih Afrikanaca živi u seoskim zajednicama koje zarađuju poljoprivrednim poslovima.²

U razvoju religija, veliku ulogu ima socijalna diferencijacija. Ta su društva težila jače izraženim svećeničkim elitama, složenim mističnim kultovima, misterijama inicijacije te zamršenim mitsko-filozofskim sustavima. Kulture ekvatorijalnog pojasa znatno se razlikuju od otvorenijih savanskih kultura. U šumama Konga bile su rasprostranjene lovačke zajednice, a Pigmeji i Bantu-crcni štovali su vodene zmije i leoparda. Nadalje, postojali su kultovi koji su bili dostupni samo iniciranima, a čija su središta bili šumski duhovi. U većini takvih kultova starješine su imale upravnu moć.³

Autentično poštovanje vrhovnog bića dio je skoro svake afričke religije. Stočarski narodi Sudana i Ugande ističu se velikim intenzitetom posvećenosti Bogu. Čitanje jutarnjih kratkih molitvi uobičajeno je jer sadrže zahvalu Bogu na završenom danu. Nebo se smatralo iznimno bitnim čimbenikom u prakticiranju religije, a vjerovalo se da je to mjesto gdje obitava Bog, koji ljude doživljava poput mravi. Neki narodi smatraju da je svakoj kulturnoj skupini Bog poslao po jednog određenog kulturnog heroja. Također, nepostojanje direktnog obožavanja Boga objašnjava se uvjerenjem da je Bog previše dobar da bi nekome nanio zlo, ali da bi se zlo odagnalo, običan čovjek mora se obratiti nezavisnim i neprijateljski nižim duhovima, koji vole pohvale i obožavanje i ako im se udovolji nikako ne nanose štetu čovječanstvu. Sve to znači da

¹ Nikola Eterović, „Tradicionalne afričke religije“, *Crkva u svijetu* (Zagreb: 1984), str. 31

² Skupina autora, „Enciklopedija živih religija“ (Beograd: Nolit, 2004), 6.

³ *Isto*, 7.

se u Africi, prije dolaska monoteističkih religija, smatralo da je Bog sve svoje moći prenio i na duhove.⁴ Nadalje, većina afričkih religija bila je obuzeta gatanjem u kojem je pojedinac opsjednut duhom. Afrički stav o tom ritualu, za razliku od europskog, iscjeliteljski je i smatra da gatanje ima sjediniteljsku ulogu. Dolaskom Europljana, pojavio se kult posvećen europskim kultovima koji je za zadaću imao izliječiti stres uzrokovan dolaskom Europljana i kolonijalne vlasti.⁵ Pojavom monoteističkih religija, afričke religije bile su u laganom padu, ali daleko od potpunog izumiranja.⁶

Nemoguće je preskočiti činjenicu da se riječ „Alah“ sreće na mnogobrojnim natpisima predislamskog perioda u Sjevernoj Africi, a njegova etimologija još uvijek nije sigurna. Bio je centralna figura predislamskog panteona, ali vjerojatno tada nije poštovan kao vrhovno božanstvo.⁷

Svojim dolaskom u Afriku, kršćanstvo i islam isprepliću se u mnogim afričkim zemljama gdje čak postoje autentične afričke crkve. U Istočnoj i Zapadnoj Africi kršćansko-muslimanski dijalog odvija se putem proširenih obitelji. Također, odnosi između kršćana i muslimana vrlo su dobri zbog intenzivnog proučavanja obiju religija. U kasnijim godinama Katolička Crkva imala je najveći monopol na afričkim državama južno od Sahare. Mnoge kršćanske crkve, a pogotovo Katolička, ukorijenjene su u lokalnim zajednicama i uživaju veću odanost i poštovanje od većine kraljevskih službenika.⁸

⁴ *Isto*, 8.

⁵ *Isto*, 12.

⁶ *Isto*, 13.

⁷ *Isto*, 20.

⁸ *Isto*, 275.

3. Početak i važnost kršćanstva i islama

Na početku ovog poglavlja bitno je naglasiti da su danas najpoznatije tri monoteističke religije svijeta, a to su kršćanstvo, islam i judaizam. U ovom će se radu istaknuti dvije, a to su kršćanstvo i islam. Ove dvije religije nazivaju se još i abrahamske, zbog svoje zajedničke baštine.⁹ Kršćansko-muslimanski odnosi u Africi sežu u doba proroka Muhameda. S kršćanstvom dobro uspostavljenim u sjevernoj Africi, dolini Plavog Nila (Nubija) i današnjoj Etiopiji (Aksum), novovjereni su muslimani 615. godine zatražili politički azil od aksumskog kralja. Iako se tradicije ponešto razlikuju, kaže se da je Sura al-Maryam imala važnu ulogu, a rezultat publike bio je da je gostoprimstvo bilo dodijeljeno grupi islamskih izbjeglica. Stoga je prvi kršćansko-muslimanski susret na afričkom tlu bio mirne naravi i to se gostoprimstvo i međuvjersko prihvaćanje još uvijek često naziva afričkom matricom za međuvjerske susrete.¹⁰

U objema religijama, u kršćanstvu i islamu, postoje mnoga grupiranja, teološke tradicije te druge vjerske i svjetovne vlasti. Obje su religije univerzalne i privlačile su vjernike na svoje načine. Islam ima mnogo dodirnih točaka s kršćanstvom. To su: monoteizam, Božja riječ upućena ljudima po prorocima, početak i svršetak svijeta, uskrsnuće tijela i posljednji sud.¹¹ Također, obje službeno osuđuju sve oblike diskriminacije na osnovi spola, nacionalnosti i etničkog porijekla. Uz to, i kršćanstvo i islam prilagodili su se različitim kulturološkim situacijama i oboje zadržavaju svoju predanost regrutiranju novih članova širom svijeta. Oduvijek su obje religije bile usko povezane s političkom moći i svojim mačem, posebice u srednjem vijeku tijekom mnogobrojnih ratovanja za prevlast. Uz to, kršćanstvo i islam prilagodili su se različitim kulturnim urbanim situacijama i mogućnosti zadržavanja svoje predanosti regrutiranju novih članova širom svijeta.¹²

Sredozemlje povezuje Stari svijet, tj. tri kontinenta u kojima se širio grčki, fenički i rimski utjecaj. Preko Aleksandrije i Kartage širilo se kršćanstvo, a kasnije i islam koji je došao čak do Gibraltara. Spomenuta područja najneposredniji su prikaz međusobnih odnosa arapske trgovačke veze kroz cijelu sjevernu Afriku kao i ostalim dijelovima Afrike. Sahara je zbog svoje pustinjske klime bila najveća prometna zapreka pa se tako malo ili gotovo ništa nije znalo o Africi južno od

⁹ Adam Dodds, „The Abrahamic faiths? Continuity and discontinuity in Christian and Islamic doctrine“, *Brill* (2009), str. 2.

¹⁰ Martha Th. Frederiks, „Let Us Understand Our Differences: Current Trends in Christian-Muslim Relations in Sub-Saharan Africa“ *Transformation*, 27, (2010), br. 4: 262.

¹¹ Mario Jurišić, „Afrika danas“, *Služba Božja* 20, (1980), br. 2: 171.

¹² J. Paul Martin, „Christianity and Islam: Lessons from Africa. Lessons from Africa“, *BYU (Law Review)*, 1998), 404.

Sahare, tj. o podsaharskoj Africi. To znači da je taj dio Afrike dio „Novog svijeta” kao što su bile Amerika i Australija. Zbog teško prohodnog područja, velik dio stanovništva južne Afrike nije bio u kontaktu s ostatkom svijeta sve do 15. stoljeća kada je trgovina iz Sredozemlja promijenila pravac i počela ploviti Atlantskim oceanom. Arapski su trgovci taj put koji vodi do Amerike tj. istočnu afričku obalu, znali i prije europskog otkrića iste, ali su ga nakon toga još češće upotrebljavali. Međutim, kasnije Europljani počinju preuzimati vlast nad svjetskom trgovinom. Također su polako prodirali u unutrašnjost kontinenta. Zbog povoljnije klime, najranije su naseljeni južni dijelovi „crne” Afrike.¹³

3.1. Kršćanstvo

Kršćanstvo se u osnovi smatra povijesnom religijom. To znači da nije utemeljeno na apstraktnim načelima, nego pretpostavlja stvarne događaje i povijesna zbivanja.¹⁴ Kršćanstvo je nastalo unutar jedne druge i starije religije, judaizma. Kršćani su čak preuzeli njihovu Svetu knjigu, Bibliju kojoj su dodali Novi zavjet.¹⁵ Jezici su kojima je napisana hebrejski, aramejski i grčki.¹⁶ Bitna značajka te religije jest jedna ličnost, koju se smatra njenim osnivačem, a to jest sam Bog, koji se utjelovio u obliku Isusa Krista. Kršćanstvo je nastalo u Palestini prije više od dvije tisuće godina i trenutno je religija s najvećim brojem vjernika u svijetu. Kulturni, religijski, politički i čak geografski činitelji nisu bili bez utjecaja u prvobitnom oblikovanju religije i njezinim kasnijim promjenama.¹⁷

Rođenje, život, njegovo učenje i kraj ovozemaljskog Isusovog života opisani su u četirima evanđeljima: Evanđelju po Mateju, Marku, Luki i Ivanu, koja se nalaze na početku Novog zavjeta.¹⁸ Dio kršćanstva, pa i samog Isusa Krista, jest i povijest Crkve. Ona se temelji na Isusovom životu i djelovanju. Međutim, sva su vrela koja govore o njemu osobne prirode. Najvažnije od njih jest da se rodio u židovskoj obitelji i stekao tesarsko zanimanje.¹⁹ Rođen je u Palestini tijekom vladavine Heroda Velikog, pretpostavlja se da je to bilo oko 4. godine prije

¹³ Ivan Crkvenčić, *Afrika- regionalna geografija*, (Zagreb: Školska knjiga, 1990), 3.

¹⁴ Huston Smith, *Religije svijeta*, (Zagreb: Znanje, 1986), 311.

¹⁵ Hrvatska enciklopedija, *Biblija*, pristup ostvaren 24. VIII. 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=7453>

¹⁶ Centar Biblijskih istraživanja, *Izvorni jezici Biblije*, pristup ostvaren 13. IV. 2021., <https://cbi.bizg.hr/hr/biblija/izvorni-jezici-biblije/>

¹⁷ Abdurrahim. Solejmani, *Žive svjetske religije*, (Sarajevo: Mulla Sandra, 2012), 178.

¹⁸ Solejmani, *Žive svjetske religije*, 181.

¹⁹ Jedin Hubert, *Velika povijest Crkve sv. 1* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1972), 84.

Krista. Današnje kršćansko računanje vremena temeljeno je na datumu njegova rođenja i pretpostavlja se da je sigurno pogrešno za nekoliko godina. Isus Krist svoje djetinjstvo i mladenačku dob proveo je u Nazaretu. Međutim, prema mišljenju mnogih povjesničara ta podatak je vrlo nesiguran. Također, pretpostavlja se da je živio slično drugim Židovima tog doba. Krstio ga je Ivan, posvećeni prorok koji je zbog svoje objave nadolazećeg Božjeg suda, postao vrlo nepoželjan na području tadašnje Palestine. Smatra se da je Isus u svojim ranim tridesetim godinama izgradio karijeru učitelja-iscjelitelja koja je trajala između jedne i tri godine i vjerojatno se najvećim dijelom odvijala u Galileji. Tijekom tog kratkog vremena zbog svog aktualnog djelovanja izazvao je neprijateljski stav jednoga dijela svojih sunarodnjaka i sumnjičavost Rima. To su uzroci njegova raspeća u predgrađu Jeruzalema.²⁰ Svoje je sljedbenike okupljao još za života, ali po Bibliji nakon svoje smrti i uskrsnuća, Isus je izabrao one koji će i dalje širiti njegovu riječ u svijetu, a poznati su pod imenom apostoli. Širenje Božje riječi nije uvijek bio lagan zadatak tijekom mnogih godina. Ljudi koji su prihvatili novi vjeru kasnije su nazvani kršćanima i bili su proganjani u Rimskom Carstvu.²¹

Sami kršćani nisu se razlikovali ni jezikom, ali ni načinom života od ostalih ljudi na područjima na kojima su obitavali. Također, gdje god išli, prihvaćali su domaće običaje u odijevanju i hrani. Ženili su se kao i sunarodnjaci, ali nisu odbacivali još nerođenu djecu. Pokoravali su se izglasanim zakonima. Ljubili su sve, ali su ih svi progonili, prezirali, vrijeđali i osuđivali. Iako su bili izloženi mukama i neprihvatanju drugačijih od sebe, njihov broj se konstantno povećavao. Mrzitelji nisu mogli iznijeti opravdane razloge zbog kojih su ih smatrali neprijateljima. Čak je jedan nepoznati pisac iz 1. stoljeća u svojim kronikama pisao o uzornom kršćanskom životu: „Što je duša u tijelu, to su kršćani u svijetu“.²²

²⁰ Smith, *Religije svijeta*, 312.

²¹ Catholic encyclopedia. *Disciple* pristup ostvaren 24. VIII. 2021., <https://www.newadvent.org/cathen/05029a.htm>

²² Grgo Grbešić, „Progoni kršćana, napose u Dioklecijanovo doba“, u *Diacovensia : teološki prilozi* 15 (2007), br. 3: 24.

3.2. Islam

Nakon kršćanstva, islam se smatra drugom najvećom svjetskom religijom, a ujedno se smatra i kršćanskim nasljednikom. Značenje i poruka islama mirna je pokornost volji jednog Boga koji se na arapskom naziva Alah.²³ Prorok Muhamed potrudio se da u novu religiju unese jedino one elemente koji su u skladu s monoteizmom.²⁴ Sljedbenici islama, muslimani, smatraju da je Muhamed posljednji Božji poslanik i nositelj Njegove riječi. Primio je objavu od Stvoritelja u svojoj 40-oj godini preko meleka Džebraila, tj. anđela Gabriela. Nakon toga, objava je stizala u periodu od 23 godine i kasnije je objedinjena u Kur'anu.²⁵ Jezik na kojem je objavljena božanska objava u spomenutoj svetoj knjizi, jest arapski. Ona je objavljena Muhamedu, 610. godine u Meki. Sljedbenici islama, muslimani, vjeruju da je ono što je uslijedilo sljedeće 23 godine bilo niz objava za upućivanje ljudi u prakticiranje duhovnog, moralnog i čestitog života s Bogom u središtu kao svetim tvorcem. Tijekom 100 godina nakon Muhamedove smrti, vjera koja je preobrazila arapsko društvo, proširila se sve do današnje Španjolske i današnje Kine. Širenje islama najavilo je izuzetno razdoblje u muslimanskoj civilizaciji. Muslimani smatraju da je Kur'an izravna Božja riječ i stoga ne dovode u pitanje njegovu autentičnost. Islam uči ljude da ne mogu voditi Božji život kroz osobno istraživanje i pokornost samo pravilima, već moraju ovisiti o vodstvu njegova Stvoritelja.²⁶ To vodstvo stiglo je preko poslanika koje je izabrao Bog i poslao ih svim narodima. Tako se Adam smatra prvim od tih poslanika, Muhamed posljednjim, a islam vrhuncem židovsko-kršćanskog monoteizma.²⁷

Bitno je istaknuti da postoji dosta rašireno uvjerenje da će jednoga dana najprikladniji sugovornik afričkom islamu biti afričko kršćanstvo, koje možda u ovom trenutku još i nije najspremnije za ravnopravan dijalog. Kršćanstvo je, u odnosu prema islamu, u Africi promatrano kao vjera koja je tek nedavno došla na taj kontinent. Islam ima mnoge prednosti, a najznačajnije su što već stoljećima živi, djeluje i širi se Afrikom, kao i mnogim krajevima u kojima se uklopio u afričke prilike i mentalitet.²⁸ Čini se da je islam udaljeniji od kršćanstva više na psihološkoj nego na teološkoj razini, iako je teološka naglašenija zbog proučavanja Isusa Krista. Poanta

²³ Raana Bokhari i Seddon Mohammad. *Islam* (Rijeka: Leo- commerce, 2011), 6.

²⁴ Skupina autora. *Velika ilustrirana povijest svijeta 8*, (Rijeka: Otoakar Keršovani, 1974), 3589.

²⁵ Islamska zajednica u Hrvatskoj, *Odgovori na najčešća pitanja*, pristup ostvaren 10. IV. 2021., <https://medzlis-split.org/index.php/islam/odgovori-na-najcesca-pitanja>

²⁶ Bokhari i Mohammad. *Islam*, 6.

²⁷ Bokhari i Mohammad. *Islam*, 8.

²⁸ Ema Vesely, „Papa Ivan Pavao II. Ponovno u pohodu afričkim katoličkim zajednicama“, *Obnovljeni život* 38, (1983), br. 1: 61.

kršćanske vjere temelji se na shvaćanju da spasenje dolazi po Isusu Kristu pa i kršćani i muslimani mogu zajednički djelovati na humanom i ekonomskom razvoju u svim pitanjima društvene pravde, mira i bratstva.²⁹

²⁹ Jurišić, „Afrika danas“, 171.

4. Vladavina omejidskih kalifa

Prije dolaska Omejida na vlast, islamskim svijetom vladali su rašisuni ili pod drugim nazivom „ispravni kalifi“. Oni su prozvani tako jer su po mišljenju tadašnjih sunita bili uzor muslimanskih vođa. Bili ih je četvero i bili su izravni nasljednici muslimanskog proroka, tj. poslanika Muhameda. Tijekom vladavine ove četvorice kalifa osvojene su brojni teritoriji i kalifat je čak nekoliko puta povećan.³⁰

Nakon tzv. ispravnih kalifa, vlast je preuzela dinastija Omejida. Oni su bili dinastija arapskih kalifa koji su vladali od 661. do 750. godine. Bili su rod plemena Kurejš iz Meke. Prema jednoj od mnogih predaja, utemeljitelj dinastije bio je legendarni Omaja. Prema jednom izvoru, njegov unuk Abu Sufjan bio je prvi kalif iz već spomenute dinastije. Prijestolnicu je premjestio iz Meke u Damask i tako prvi put islamski svijet prenio izvan granica Arabije. Tada je Sirija, s gradom Damaskom kao novom prijestolnicom, postala središtem omejidske vladavine i islamskog svijeta. Iz dinastije Omejida poteklo je četrnaest kalifa. Omejidski kalifat svoj je vrhunac dosegao za vrijeme vladavine Abdula-Malika (685. – 705.) i unuka Valida I. (705. – 715.). Njihova vlast se protezala sve od Indije do kraja zapadne Afrike i Španjolske. Vladavinom desetog po redu kalifa, Hišama bin Abdul-Malika, sredinom 8. stoljeća, završilo je doba procvata. Sve izrazitiji unutarnji problemi u državi te česti sukobi unutar dinastije, potkopali su omejidsku vlast. Posljednji, četrnaesti kalif, Mervan II. koji je vladao samo šest godina, uzaludno je nastojao spriječiti drugu dinastiju da dođe na vlast, a to su bili Abasidi. U tim sukobima ubijeni su svi članovi omejidske dinastije osim Abdur-Rahmana, koji je pobjegao i 756. godine osnovao emirat u Kordobi. Upravo je Kordoba postala središte Kordopskog kalifata. Novoustrojena država postojala je na Pirenejskom poluotoku i Sjevernoj Africi od 929. do 1031. godine. Glavni grad kalifata bila je naravno Kordoba. Period kalifata karakteriziraju značajni uspjesi na polju trgovine i kulture. Dinastija kordopskih Omejida srušena je 1031. godine.³¹

³⁰ Britannica. *Rashidun*, pristup ostvaren 24. VIII. 2021., <https://www.britannica.com/topic/Rashidun>

³¹ Hrvatska enciklopedija, *Omejidi*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 12. IV. 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=45114>

5. Vladavina abasidskih kalifa

Abasidi su bili dinastija kalifa, koja je vladala od 750. do 1517. godine. Začetnik joj je Muhamedov stric Abas. Koristeći se tadašnjim općim nezadovoljstvom naroda u Mezopotamiji i Iranu, Abasidi su 748. godine dignuli ustanak protiv vladajuće dinastije Omejida. U kratkom vremenu osvojili su Siriju i ubili kalifa Mervana II. Taj je događaj izazvao abasidsku revoluciju. Nakon Abasidske revolucije i premještanja prijestolnice iz Damaska u Bagdad, kalifat je želio dokazati svoj kozmopolitizam. Uz to, otada je islamska civilizacija još više dobivala karakteristike Mezopotamije. Tijekom trajanja abasidske vlasti, arapska aristokracija gubi svoj nekadašnji povlašteni položaj, a do važnijeg značaja i utjecaja dolaze perzijski feudalci. Nadalje, još više se razvio proizvođački i trgovački društveni sloj uz čiju su pomoć Abasidi došli na vlast. To razdoblje obilježava masovni prelazak kršćana i Židova na islam. Pod vladavinom kalifa Harunom Er-Rašidom i Mamunom, početkom 9. stoljeća, započinje nagli razvoj islamske kulture. Dotada, helenistički utjecaji u vrijeme Omejida brzo pao pod utjecaj istočnih dijelova države.

Abasidi su arapsko carstvo pretvorili u multietničko muslimansko carstvo, gdje su muslimani nearapskog podrijetla postali jednakopravni s Arapima.³² Vladavina Haruna Er- Rešida (763. – 806.) označila je vrhunac abasidske moći. Nakon ovog vladara, vlast kalifa opet je slabjela.³³ Abasidi su većinom bili orijentirani na vladanje unutar svog kalifata, a samim tim rijetko su vođeni ratovi za proširivanje carstva. Carstvo je bilo veliko i morali su postaviti regionalne vladare tj. namjesnike. Međutim, problemi su nastali u njihovoj borbi za vlast i želji da i njihove pozicije budu nasljedne. Postepeno su se ti namjesnici izborili za svoju još veću samostalnost i ostvarili svoj cilj u nasljeđivanju namjesničke vlasti u svojim provincijama. Jedan od ovih pothvata kulminirao je i sada poznatom titulom sultana. Posljednji Abasid, Al-Musta'sim, potomak Poslanikove loze ubijen je 1258. godine.³⁴

Kada su Mongoli osvojili Bagdad 1258. godine, Abasidski Kalifat je prestao postojati. Neki članovi dinastije pobjegli su u Kairo, gdje je sultan Baibars I. 1261. godine obnovio Abasidski Kalifat. Taj se kalifat održao do 1517. godine.³⁵ Međutim, vladavina Abasida nastavila se, iako su izgubili stvarnu vlast nad zemljom. Sve do kalifa Selima I. smatrali su se vladarima i to

³² Edicije Božičević, *Islam*, (Zagreb: Ključ nebeski, 2000), 40.

³³ Božičević, *Islam*, 42.

³⁴ Hrvatska enciklopedija, *Abasidi*, pristup ostvaren 24. VIII. 2021., <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=43>

³⁵ Hrvatska enciklopedija, *Abasidi*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren, 14. IV. 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=43>

uglavnom u vjerskim pitanjima. Do kraja svoje dinastije, djelovali su iz Egipta pod vlašću Memluka.³⁶

³⁶ Hrvatska enciklopedija, *Abasidi*, pristup ostvaren 24. VIII.. 2021., <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=43>

6. Kršćanstvo u Bizantskom Carstvu

Europski je zapad, nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva, zapadao u sve dublju krizu. Politička aktivnost i slaba ekonomija bile su svedene na lokalnu razinu. Patila je čak i Crkva. Društvo, koje se jedva uzdržavalo, malo je vremena moglo izdvojiti za kulturu, obrazovanje i umjetnost. Međutim, baština prošlosti živjela je na istoku u Bizantskom Carstvu, ali i u arapskoj kulturi. Do kraja 10. stoljeća, temelji na kojima je izgrađeno Karolinško Carstvo, preneseni su u Sveto Rimsko Carstvo Njemačke Narodnosti. Spomenuti temelji su nekim europskim narodima omogućili upoznavanje s antičkom kulturom. Uz Karolinško i Bizantsko Carstvo i Abasidski Kalifat, Stari svijet nije propao.³⁷

Mirno razdoblje promijenilo se i u Sjevernoj Africi kada se u 5. stoljeću pojavilo pleme arijevnkih Vandala pod vodstvom kralja Geiserika. Došli su iz Španjolske i počeli svoj pohod po rimskim provincijama. Tada je nastupilo stogodišnje razdoblje progona i borbi s novim vlastima.³⁸ Godine 523. Hilderik je trebao doći na prijestolje po usvojenom nasljednom redu. Međutim, protiv njega je smišljena zavjera koja ga je zbacila i postavila drugoga člana vladarske kuće, koji nije pokazivao sklonosti prema Rimljanima. Upravo je to zbacivanje Hilderika poslužilo je Bizantu kao povod za rat. Bizantska je ekspedicijska vojska postigla nekoliko pobjeda pod vodstvom jednog od najistaknutijih vojskovođa Bizantskog Carstva, Belizara. 533. godine Belizar i njegova vojska zauzela je Kartagu, nakon čega je postojanje alanovandalske države ukinuto. Ubrzo poslije završenih borbi, bizantski car Justinijan je poduzeo niz mjera kojima je namjeravao ukloniti posljedice stogodišnje alanovandalske okupacije. Neke od tih posljedica su da su carski zemljoposjedi vraćeni carskom fisku, posjedi alanovandalske aristokracije predani su potomcima nekadašnjih gospodara, a nakon toga i zabrana djelovanja arijanskog učenja. Zemlja arijanske crkve predana katoličkom svećenstvu. Zatim, poduzete su mjere za obnavljanje i ponovo napučivanje gradova, uz jednake municipalne institucije kakve su postojale u Bizantu. Bizantski je režim u Afriku unio i velika porezna opterećenja, obnovu pravnog statusa *serva* i vezanost kolona uz čestice zemlje pa su se još niz godina javljale pobune. Kada su najzad bile ugušene oko 540. godine, u vlasti Bizanta ostao je uglavnom samo teritorij današnjega Tunisa, dok su sve ostalo preotela starosjedilačka plemena.³⁹

³⁷ Ivo Golstein i Grgin Borislav, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku* (Zagreb: Novi liber, 2008), 171.

³⁸ Jedin Huber, *Velika povijest Crkve sv II.* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1972), 581.

³⁹ Henri Pirenne, *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, prev. Miroslav Brandt (Split: Marjan tisak, 2005), 93.

U sve gore navedeno, tada je počeo prvi oštar val progona kršćana koji seže od početka invazije do učvršćivanja vandalske vlasti u 5. stoljeću. Mnogi kršćani, biskupi i kler, htjeli su se povući znajući težak temperament Vandala, ali Augustin je odlučno naglasio da je njihova dužnost izdržati i nikad se ne predati.⁴⁰ Posljedice kršćanskog odupiranja bile su katastrofalne: spaljene crkve, razoreni samostani, oskvrnjena groblja i opljačkane kuće.⁴¹ Trajni je mir katoličkoj Crkvi Sjeverne Afrike donijela tek vladavina već spomenutog kralja Hilderika (437. – 481.) koji nije želio neprijateljstva s Crkvom zbog obiteljske veze s bizantskom dinastijom.⁴² Car Justinijan (482. – 565.) obećao je u zakonu kojim je preuredio upravu dijeceze Afrike da stanovnici tih provincija mogu slobodno živjeti. Započeo je saniranje teško pogođene Crkve. Bilo je potrebno prikupiti kler koji se raspršio po Carstvu. Trebalo je vratiti kršćane njihovoj prvobitnoj vjeri (iz straha su mnogi prešli u arijevstvo), a Crkvi njena prijašnja prava i posjede.⁴³

Afrička Crkva je opet počela misijski rad među poganskim plemenima u pograničnim provincijama. U tome je veliku ulogu imala politika, tj. težnja da religijskim granicama utvrde i one teritorijalne. Maurska su se plemena obratila na kršćanstvo i to na području oaze Džerbe i na južnoj padini gorja Aures. Na krajnjem zapadu u provinciji Mauretaniji živjela su plemena pod vlašću kralja Masune. Kasnije su arapski pisci izvještavali da su islamski osvajači nailazili na brojna plemena kršćanske vjeroispovijedi.⁴⁴ O unutarnjim prilikama sjevernoafričkoga kršćanstva uglavnom su oskudna vrela i tek obilnija dolaze u 7. stoljeća kada se istaknuo monotelski spor, tj. razvoj monotelstva u vrijeme navale muslimana i bijeg kršćana u Afriku.

Dugotrajni teološki sporovi izazvali su novi val neprijateljskog držanja prema bizantskoj vlasti. Takve je prilike iskoristio egzarh Grgur te se otvoreno pobunio. Međutim, prodor Arapa i njihova vođe u Sjevernu Afriku u prvoj polovici 7. stoljeća, zaustavio ga je u tom zadatku. To je značilo da su Bizantinci morali brzo djelovati i izgraditi dobar obrambeni sustav. Međutim, muslimani su dvadeset godina kasnije nesmetano upadali na željena područja, te izgradili Kairuan koji je bio velika prijetnja Kartagi.⁴⁵

Dolaskom muslimana, znatan broj kršćana opadao je jer su odlazili u Europu, poginuli u borbama s muslimanima ili su se mnogi kasnije i preobratali. Unatoč tome, i dalje je postojao

⁴⁰ Huber, *Velika povijest Crkve* sv. II. 581.

⁴¹ *Isto*, str. 582.

⁴² *Isto*, 586.

⁴³ *Isto*, 587.

⁴⁴ *Isto*, 589.

⁴⁵ *Isto*, 590.

veliki broj kršćana u Sjevernoj Africi, ali su plaćali visoki porez. Za vrijeme kalifa Omara II. (583. – 644.) pod pritiskom je većina prešla na islam.⁴⁶

⁴⁶ *Isto*, 591.

7. Počeci širenja kršćanstva i islama

Početak 7. stoljeća zemljama u središtu Starog svijeta vladali su Bizantsko i Perzijsko Carstvo. Od vladavine Konstantina Velikog kršćanstvo je, nakon dugotrajnih progona, postalo državna religija, a politeizam je zabranjen. Religija Perzijskog Carstva bila je zoroastrizam koji je imao veliki utjecaj na židovstvo i kršćanstvo.⁴⁷ Naime, zoroastrizam je religija koja je kao i one poslije nje, vjerovala u jednoga Boga, razliku između dobra i zla, pakla i raja, sudnjeg dana i zadnjeg otkrivenja. Kršćanstvo i islam od zoroastrizma preuzeli su vjerovanje u anđele, demone i Sotone.⁴⁸ I Bizant i Perzija bile su teokracije s hijerarhijskim organiziranim svećenstvom. Oba carstva međusobno su bila ogorčeni neprijatelji i za života proroka Muhameda.⁴⁹

Afričko kršćanstvo staro je koliko i samo kršćanstvo. Afrika je imala neke od najstarijih oblika kršćanstva, koja su se nalazila u Egiptu, Magrebu, Nubiji i kraljevstvu Aksumita koji je dio današnje Etiopije, a prethodili su kršćanstvu u većini Europe.⁵⁰

Kršćanstvo je prodrlo do Arapskog poluotoka još prije nastanka islama, pa je u vrijeme Muhameda postojala biskupija u Nedžranu, dok se u Africi razvilo drugo kršćansko kraljevstvo, a to je već spomenuta Etiopija.⁵¹ Kada je riječ u islamu, u 7. stoljeću, Muhamed je predložio svojim učenicima da prijeđu Crveno more i potraže utočište u Aksumu, u pokušaju da izbjegnu progon od predislamskih stanovnika Meke, a upravo se ta migracija u islamskoj tradiciji naziva prvom Hidžrom i nakon toga se islam nezaustavljivo širio dalje.⁵²

⁴⁷ Jurišić, „Afrika danas“, 168.

⁴⁸ Zoroastrizam – preteča svih monoteističkih religija, *Tribun*, pristup ostvaren 3. VII. 2021., <https://tribun.hr/zoroastrizam-preteca-svih-monoteistickih-religija/>

⁴⁹ Paul Lunde, *Islam*, (Zagreb: Znanje, 2002), 16.

⁵⁰ Vilhanova, V. P. „Muslims and Christians in Africa Revisited“, *Asian and African Studies* 19, (2010), br. 1:

⁵¹ Lunde, *Islam*, 16.

⁵² Porijeklo i rast islama na afričkom kontinentu pristup ostvaren 10. IV. 2021., <https://hr.history-hub.com/porijeklo-i-rast-islama-na-africkom-kontinentu>

7.1. Sjeverna Afrika

Sjeverna Afrika, iako je bila dio Rimskog Carstva, prije dolaska kršćana i muslimana bila je kulturno odsječena od Sredozemlja i njegovih utjecaja. To se mijenja dolaskom arapskih muslimana i njihovim napadom na Egipat 639. godine, u vrijeme vladavine kalifa Omara. Vrlo brzo zauzeli su Aleksandriju i uspostavili sunitski islam, a to znači da je Egipat vremenom postao muslimanska zemlja.⁵³ Osvajanje sjeverne Afrike u 7. stoljeću imalo je izrazite nasilne osobine, premda su u isto vrijeme mnoge kršćanske zajednice dočekale arapsko-muslimanske vladare zbog stabilnosti koju su donijeli. Uključivanje Sjeverne Afrike u carstvo Umajada na kraju je dovelo do nestanka sjevernoafričkih crkava, uz zapaženu iznimku Koptske crkve u Egiptu.⁵⁴ Prema muslimanskom vjerovanju, Muhamedovi učenici nastanili su se u gradu Zeila gdje su oko 627. godine podigli džamiju Masjidal-Qiblatayn. Simbolično je nakon toga obala Sjeverne Afrike postala prva regija u kojoj će islam biti promatran izvan Arapskog poluotoka. Međutim, većina tih ranih učenika islama vratila se u Meku nakon što je uspostavljen mir između kršćana i muslimana, a kontakti su se nastavili.⁵⁵ Amribnal As (573. – 664.), osvojio je Egipat. Budući da su Arapi imali Donji Egipat, uskoro su ustanovili povijesnu južnu granicu na Aswanu protiv upada Nubijaca. No, poslali su 651. godine ekspediciju u Nubiju kako bi napali njihova sela, ali su brzo sklopili sporazum. Zaključak sporazuma bio je da se Arapi neće miješati u nubijske poslove sve dok je Nubija ostajala glavni izvor zlata i robova za Egipat. Nubija je bila obavezna slati 360 robova godišnje i jamčiti slobodu prolaza i vjere arapskih trgovaca, a Arapi su se obvezali da će poštovati nezavisnost Nubije i da će je opskrbljivati svim potrepštinama.⁵⁶ Afričko stanovništvo, izuzev stanovništva Nubije, nakon prodora Arapa u Egipat, u kratkom roku prešlo je na islam.⁵⁷ Glavni razlog ovako brze religijske promjene bio je zbog posredstva trgovačkih veza. U početku se to odnosilo na područja Nubije i istočnog dijela pustinje, koja je bila bogata zlatom, a nikada nije bila pod kršćanskim utjecajem. Postepeno se stvarao utjecajan trgovački sloj koji je sve više islamiziran, uz veliki dio naroda Beja, koji su bili pustinjski narod te postaju najvažnija jezgra islamske zajednice u Nubiji. Aristokratske obitelji Nubije počinju se povezivati s utjecajnim muslimanskim obiteljima iz Gornjeg Egipta, dajući im

⁵³ Bokhari i Mohammad, *Islam*, 94.

⁵⁴ Fredericks, *Let Us Understand Our Differences: Current Trends in Christian-Muslim Relations in Sub-Saharan Africa*, 263.

⁵⁵ *Porijeklo i rast islama na afričkom kontinentu*, pristup ostvaren 10. IV. 2021.

<https://hr.history-hub.com/porijeklo-i-rast-islama-na-africkom-kontinentu>

⁵⁶ Oliver Roland, *Kratka povijest Afrike*, 58.

⁵⁷ Roland, *Kratka povijest Afrike*, 56.

svoje kćeri za supruge.⁵⁸ Islam se širio do Maroka odakle ga je general Tarik Ibn Zijad (670. – 720.) prenio preko Gibraltarskog tjesnaca u Španjolsku. Arapske trgovačke karavane prenosile su vjeru zajedno sa svojom robom preko Sahare u podsaharsku Afriku, a u isto su vrijeme drugi arapski trgovci plovili istočnom obalom Afrike i osnivali trgovačke luke.⁵⁹

7.2. Zapadna Afrika

U Zapadnoj Africi misionari i arapski trgovci islam su širili među etničkom grupom zvanom Dyula rasprostranjenom u dijelovima Zapadne Afrike. Uz misionare i trgovce i učitelji su pomagali širiti vjeru.⁶⁰ Od 8. stoljeća u zapadnom Sudanu, carstvo Gana obogatilo se trgovinom zlata, bjelokosti i robovima. Tim carstvom vladala je muslimanska elita koja je na vrhuncu svoje moći bila 1050. godine. Njihovu prijestolnicu opustošili su muslimani Almoravidi iz Maroka 1076. godine. Zatim je u 13. stoljeću zemlju pokorilo kraljevstvo Mali koje je uspostavio muslimanski vladar Sundiata Keita.⁶¹ Pranećak Sundiate Keite, Mansu Musa, zauzeo je gradove Timbukta i Gao te uspostavio golemo carstvo Mali. Sa sobom je doveo arapskog arhitekta i pjesnika Abu Es Haka Es Sahelia i pod njegovim utjecajem podigao religijske škole i sveučilišta u Timbuktuu. 1327. godine sagrađena je džamija Djinguereber, koja je zajedno s džamijama u Timbuktuu, tvorila dio sveučilišta koje je igralo vrlo važnu ulogu u širenju islama u Africi.⁶² 639. godine, kako je već napisano, prvi arapski muslimani došli su u Egipat, a do sljedećeg stoljeća bili su nastanjeni u Sjevernoj Africi i počeli prodirati u južnu Europu. Međutim, Arapi su počeli prodirati u zapadni dio Afrike u 12. stoljeću, a u istočni dio pustinje tek početkom 14. stoljeća. Sahara je bila određena zapreka stvarnom osvajanju. Religija i kultura koju su sa sobom nosili Arapi prodrla je sa sjevera i proširila se velikim dijelom Afrike koji je bio naseljen crncima, što je rezultiralo velikim pomicanjem stanovništva iz Arabije u susjedne zemlje, kao i širenjem islama.⁶³

⁵⁸ Nubija, posljednji odsjaj koptskog jezika, *Prometej*, pristup ostvaren 3. VII. 2021., <http://www.prometej.ba/clanak/povijest/krscani-u-zemljama-islama/nubija-posljednji-odsaj-koptskog-egipta-3009>

⁵⁹ Bokhari i Mohammad, *Islam*, 94.

⁶⁰ J. Paul Martin, „Christianity and Islam: Lessons from Africa. Lessons from Africa“, *BYU* (Law library, 1998), 405.

⁶¹ *Isto*, 94.

⁶² Martin, „Christianity and Islam: Lessons from Africa. Lessons from Africa“, 95.

⁶³ Roland, *Kratka povijest Afrike*, 56.

Malo je doktrina u povijesti svijeta bilo sposobno tako znatno utjecati na tijek i razvoj određene religije, kao što su Muhamedove poruke između 622. i 632. godine utjecale na islamsku.⁶⁴

Kršćanstvo je u Etiopiju stiglo u 4. stoljeću, a crkvu je utemeljio sv. Frumencije, nakon što je etiopski kralj Ezan kršćanstvo proglasio državnom religijom.⁶⁵ Etiopija je počivala na čvrstim temeljima, odoljevši dugogodišnjim opasnostima i navalama, što je bio pokazatelj da se ova planinska zemlja u mnogo čemu razlikuje od susjednih.⁶⁶ U Magrebu je put Arapima pripremila Kartaga. Prema izgledu i jeziku, Arapi su bili bliži Kartažanima nego što su Kartažani ikada bili bliski Rimljanima. Prema tome, mogli su ih puno lakše apsorbirati u svoju kulturu i civilizaciju.⁶⁷

7.3. Istočna Afrika

Islam se kretao duž istočne obale, preko Sjeverne Afrike i Sahare, pa prema unutrašnjosti, na zapad. Duž istočnoafričke obale religiju su širili, uz arapske, i perzijski doseljenici. Kršćanstvo se pak, pod europskim utjecajem, prostiralo zapadnom obalom i sredinom podsaharske Afrike. Kao rezultat toga, islamski i kršćanski identitet bili su u velikom dijelu Afrike u međusobnom ispreplitanju.⁶⁸

Nubijci su prihvatili kršćanstvo u 6. stoljeću i do dolaska islama njegovali su kršćanske običaje. Nubija je bila odsječena od ostatka kršćanskog svijeta zbog muslimanskog Egipta, ali bila je dovoljno jaka da se odupre muslimanskim prodorima.⁶⁹ Nije poznato do kuda je kršćanska kultura ušla u unutrašnjost Afrike. Pouzdano je to da su se karavane tadašnjih kršćana kretale kušitskim putovima prema zapadnom dijelu Afrike, čemu svjedoče brojni ostatci kršćanskih crkava.⁷⁰ Nubijski su se kršćani rijetko mogli pouzdati u odanost stanovnika sela u kojima su još uvijek bili rašireni stari običaji. Samostani su se mogli uzdržavati jedino pod uvjetom da

⁶⁴ *Isto*, 57.

⁶⁵ Edicije Božičević, *Kršćanstvo*, (Zagreb: Ključ nebeski, 2000), 132.

⁶⁶ Davidson, *Afrika u povijesti*, str. 91.

⁶⁷ Roland, *Kratka povijest Afrike*, 66.

⁶⁸ Martin, „Christianity and Islam: Lessons from Africa. Lessons from Africa“, 405.

⁶⁹ Basil Davidson, *Afrika u povijesti*, (Zagreb: Globus, 1984), 87.

⁷⁰ Davidson, *Afrika u povijesti*, 88.

stanovništvo radi za njih. Kada su se pojavili muslimanski propovjednici i osvajači, preuzeli su glavnu ulogu.⁷¹ Muslimanska su osvajanja Nubiju odsjekla od Sredozemlja. Oduzete su joj i luke na Crvenom moru. Međutim, odlaskom u planine, vratila je svoju snagu, zauzela luke i odolijevala muslimanskim napadima. Prva dinastija, bila je Zagwe.⁷²

7.4. Središnja Afrika

Središnji dio Afrike prostrana je regija, a arheologija islama na tom području isto toliko velika tema. Utjecaj ove religije bio je od temeljne važnosti u većem dijelu kontinenta i osjetio se na mnogim frontovima, ne samo ideološki, već ekonomski i socijalno.⁷³

U nekim je situacijama širenje islama ovisilo o njegovom usvajanju od vladajuće elite, dok su u drugim urbane skupine to smatrale privlačnim. Povremeno su političke i ekonomske koristi pojačavale njegovu privlačnost, a ponekad su duhovnost i kultura bile glavna atrakcija. Arapski i berberski trgovci i doseljenici uveli su islam u saharskoj i sudanskoj regiji Afrike. U sudanskoj Africi kolonije muslimanskih trgovaca surađivale su s vladajućim elitama i poticale vladare afričkih država Gane, Malija, Songhayja i Kanem-Bornoa da prijeđu na islam. Prelazak na islam postao je pravi put za konsolidaciju političke moći, jamčenje komercijalnog pokroviteljstva i mobilizaciju duhovnih moći u korist politički utjecajnih. U Somaliji i Etiopiji arapske vođe asimilirali su se u lokalne loze i stekli kontrolu nad mnogim plemenskim koalicijama i skupinama.⁷⁴

Lokalni trgovci također su bili primarni preobraćenici na islam, često iz poslovnih razloga jer im je to donosilo prednosti u trgovini. Isto tako i lokalni vladari prešli su na islam jer su željeli prikazati svoju milosrdnost. Arapsko pismo koristilo se u administrativnim poslovima za jačanja prestiža, povećanje magične moći i istinskog vjerovanja u načela islama.⁷⁵

⁷¹ Davidson, *Afrika u povijesti*, 89.

⁷² Davidson, *Afrika u povijesti*, 90.

⁷³ Timothy Insoll, „The Archaeology of Islam in Sub-Saharan Africa“ *Journal of World Prehistory* 10, (1996), br. 4: 439

⁷⁴ Akintunde E. Akinade, *Islamic Challenges in African Christianity*, (University of Pretoria, 2013), 121.

⁷⁵ Timothy Insoll, „The Archaeology of Islam in Sub-Saharan Africa“, *Journal of World Prehistory* 10 (1996), br. 4: 443.

Jedan od razloga zašto je kršćanstvo preživjelo dolazak islama specifičan je ugovor – Baqtu, koji su muslimanski vladari Egipta zaključili s kršćanskim Nubijsima i koji je stoljećima održavao mir među njima. Kršćanska kraljevstva na Nilu – Nubija, Makuria, Alwa i Alodiali mogla su se razviti i procvjetati, posebno između 8. i 12. stoljeća. Kršćanstvo je postalo dominantno obilježje nubijske povijesti i kulture gotovo tisuću godina, ali je zbog sve većeg utjecaja muslimana kršćanstvo na kraju počelo gubiti tlo pod nogama. Kršćanski identitet kraljevstava u dolini Nila postupno se mijenjao i do 15. stoljeća kršćanska kraljevstva su se raspala i nestala. Islamizacija i arabizacija Egipta također je bio dugotrajan proces. Kršćanstvo je polako podleglo islamu, a kršćansko stanovništvo u Egipta postalo je manjinsko do kraja 15. stoljeća. U Africi je muslimansko vjerovanje postalo važan čimbenik određenih lokalnih afričkih kultura, islamizirana društva predstavljala su sintezu koja je bila i izrazito afrička i muslimanska.

Afričko kršćanstvo odražavalo je sličnu transformaciju pa je došlo do značajne afrikanizacije izražavanja vjere i pojave izrazito afričkih tradicija kršćanstva „kasne antike“ i moderne ere. Afrikanizacija je vjere proces u kojem je kršćanstvo postepeno poprimalo elemente tradicionalnih afričkih religija.

Ulazak islama u većinu regija i u većinu društava u podsaharskoj Africi bio je putem trgovine koja se odvijala duž glavnih trgovinskih mreža, uspostavljanjem muslimanskih komercijalnih zajednica usred lokalnih afričkih društava i sve većom prisutnošću muslimanskih učitelja i učenjaka.⁷⁶ Uvođenje islama označilo je mnoge promjene koje su uključivale vjerska uvjerenja i popratne promjene u materijalnoj sferi, ekonomiji, društvu i politici.⁷⁷ Često se zaboravlja da je rano kršćanstvo postalo izvorom raznolikih kršćanskih tradicija. Nadalje, u vrijeme kada se kršćanstvo širilo Europom i oblikovalo život i kulturu u različitim dijelovima Europe, čak puno prije čvrstog osnivanja kršćanske vjere, postalo je dio života i društva i u Africi. Prepoznatljive afričke tradicije kršćanstva pojavile su se u Egiptu, Nubiji i Aksumu.⁷⁸

⁷⁶ Vilhanova, V. P. „Muslims and Christians in Africa Revisited“ *Asian and African Studies* 19, (2010), br.1: 171.

⁷⁷ *Isto*, 172.

⁷⁸ Vilhanova, „Muslims and Christians in Africa Revisited“, 168.

8. Širenje i utjecaj kršćanstva u podsaharskoj Africi

Na južnoj hemisferi stvarala se slika koja je prikazivala kršćanstvo kao zamaskiranu i silom nametnutu ideologiju bijelog čovjeka i zapadnog svijeta. Do toga je dovela identifikacija zapadnog i sjevernog civilizacijskog i kulturnog kruga. Zbog toga se ne treba čuditi da su pojedini afroamerički kršćani, za vrijeme traženja vlastitih korijena, zaključili kako se trebaju obratiti na islam. Upravo zbog takvog načina razmišljanja smatrali su ga autentičnom afričkom religijom. U prilog ide uvjerenje i to ne samo među crncima, da je kršćanstvo uvezeno sa zapada vjerojatno u zadnjih sto ili dvjesto godina. Zapravo islam nije ništa više afrički negoli je kršćanstvo, pošto nije, kao ni kršćanstvo, utemeljen u podsaharskoj Africi, nego je došao s Bliskog istoka.

Objašnjenje utjecaja kršćanstva u Africi pretpostavlja tri temeljna razmatranja. U prvom redu, pogrešno se poistovjećuje kršćanstvo u Africi sa zapadnim misionarenjem. Također se zanemaruje spoznaja do koje su mjere misije mogle samostalno pokrenuti modernu komunikacijsku revoluciju u crnoj Africi kao i načini na koje je ta revolucija usko povezana s kršćanskom kozmologijom. Razvoj kršćanstva južno od Sahare ovisio je i afirmiran je afričkim inicijativama. To je najočitije u slučaju onih afričkih crkava koje su se odvojile od misija ili su osnovane neovisno. Proroci i ministri koji su vodili tisuće Afrikanaca u te pokrete proklamirali su kršćanstvo kao autohtonu religiju.⁷⁹

U 4. stoljeću kršćanski je filozof iz Tira, Meropije, putovao južnom obalom Crvenog mora s dvojicom suputnika: Edesijem i Frumencijem, želeći što više učiti.⁸⁰ Rimski brod kojim su putovali, napali su Aksumičani i ubili Meropija, no kralj Aksumida Elli Amidi poštedio je njegovu dvojicu suputnika: Frumencije je postao tajnik, a Edesij peharnik. Frumencije se školovao u Aleksandriji i postao prvi biskup Aksuma i upravo je zbog njega kršćanstvo postalo državnom religijom sumskoga kraljevstva, a poslije i amharskih Etiopljana.⁸¹ Etiopija je kao kršćanska zemlja izolirana od 7. stoljeća pojavom islama. Egipat je u muslimanskim rukama od 642. godine i postupno u sljedećim stoljećima, muslimanski se sultanati uspostavljaju na afričkoj obali istočno i južno od Etiopije. Snažna veza s kršćanima opstaje drugdje u muslimanskom svijetu. Poglavar etiopske crkve imenuje patrijarh koptske crkve u Egiptu, a etiopski redovnici

⁷⁹ Željko Tanjić, „Globalno kršćanstvo i njegov utjecaj na gibanja u katoličkoj crkvi“ // *Bogoslovna smotra* 78, (2008) br.2: str. 331.

⁸⁰ Davidson, „*Afrika u povijesti*“, 85.

⁸¹ Davidson, „*Afrika u povijesti*“, 86.

imaju određena prava (zadržana do danas) u crkvi Svetoga groba u Jeruzalemu. Ali u vojnom smislu, srednjovjekovna su stoljeća obilovala dugim borbama protiv upada muslimana.

Kršćansko je kraljevstvo Nubija, koje je bilo smješteno na sjeveru između Egipta i Etiopije, podleglo islamu tijekom 13. stoljeća. Ovo je razdoblje opasnosti i izolacije, kada se legendarni lik Pretera Ivana dovodi u vezu s Etiopijom.⁸² Nubijci su prihvatili kršćanstvo u 6. stoljeću i dugo njegovali kršćanske običaje. Nubija je bila odsječena od ostatka kršćanskog svijeta zbog muslimanskog Egipta, ali bila je, kao i ostala kraljevstva, dovoljno jaka da se odupre muslimanskim prodorima.⁸³ Kako je već istaknuto u radu, još uvijek nije poznato do kuda je kršćanska kultura ušla u unutrašnjost Afrike. Već je gore spomenuto u radu da je pouzdano da su se karavane kršćana kretale starim kušitskim putovima prema zapadu, za što postoje brojni dokazi ostataka kršćanskih crkava.⁸⁴

Kada su se pojavili muslimanski propovjednici i osvajači, u seljacima koji su teško radili za svećenike našli su svoje potencijalne sljedbenike. No, kada su svećenici otišli i kada je sve njihovo uništeno, muslimani su preuzeli glavnu ulogu.⁸⁵ Ipak, nekako skrivena u svojim visoravnima, kršćanska Etiopija uspijeva prebroditi navalu islama – postajući jedina regija sjeverne Afrike koja je opstala kao kršćanska država.⁸⁶

Razne dinastije izmjenjivale su se na etiopskom prijestolju u nesređenim stoljećima rane borbe s islamom. Tada, 1270. godine, vojskovođa Yekuno Amlak osvaja vlast i uspostavlja kraljevsku liniju koja opstaje do kraja 20. stoljeća. Svojim potomcima pruža najbolji mogući etiopski rodovnik, jer tvrdi da potječe od Salomona i kraljice od Sabe. 1441. godine neki etiopski redovnici putuju iz Jeruzalema kako bi prisustvovali koncilu u Firenci koji raspravlja o mogućoj uniji između Rimokatoličke i Grčke pravoslavne crkve. Dolazak etiopskih redovnika izazvao je senzaciju. Započinju dva stoljeća kontakata u kojima se Rim nada dovesti Etiopljane u katoličko okrilje, a doktrinarni problem jest u tome što oni naginju monofizitskoj herezi povezanoj s koptskom crkvom u Egiptu. Godine 1554. u Etiopiju stižu isusovci.⁸⁷

Arapski izvor iz Afrike bilježi jedan uvid u kršćanstvo u Kartagi. Ibd 'Ahd-al-Hakam (803. – 871.), arapski guverner Kartage, počeo je oporezivati kršćane i Židove u Sjevernoj Africi, što

⁸² History world, pristup ostvaren 1. VII. 2021., <http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?historyid=ab92>

⁸³ Davidson, „*Afrika u povijesti*“, 87.

⁸⁴ *Isto*, 88.

⁸⁵ *Isto*, 89.

⁸⁶ History world, pristup ostvaren 1. VII. 2021., <http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?historyid=ab92>

⁸⁷ *Isto*

naravno ukazuje da su takve skupine još uvijek postojale u to vrijeme. Nadalje, kršćani i Židovi bili su dovoljno značajan dio stanovništva pa se na njih moglo gledati kao na dobar prihod. Izvan Kartage imamo vrlo malo podataka o drugim kršćanima, ali znamo da su kršćanske zajednice bile prisutne.

U 10. stoljeću kršćanske crkve još su postojale u Tunisu, ali to je djelomično poznato u arapskim izvorima koji povezuju mjere poduzete za njihovo suzbijanje. Unatoč takvim pozivima na suzbijanje kršćanstva, neki drugi preživjeli dokazi sugeriraju da su kršćani uspjeli u ovom stoljeću ili su ih barem tolerirali neki njihovi susjedi muslimani. Na jednom natpisu iz džamije datiranom u to vrijeme stajao je podatak o „jednakosti objavljenih božanskih istina“, o Muhamedu i Isusu.⁸⁸ U ranom srednjem vijeku kršćanstvo je bilo rasprostranjeno cijelom Sjevernom Afrikom, a dokazi za to brojna su pisma papa u to vrijeme, npr. pisma pape Benedikta VII.⁸⁹

U 11. stoljeću kršćanstvo je još uvijek jako izraženo u Sjevernoj Africi, a dokazi za to nađeni su u gradu Kairouanu u Tunisu. Dokazi su arapska pisma u kojima stoji da su slavili Božić i Uskrs te su navedene godine napisane po gregorijanskom kalendaru. Arapski vladari Afrike odredili su 1159. godine da se kršćani u Tunisu moraju preobraziti na islam ili biti usmrćeni. Međutim, treba dodati da takva izjava pretpostavlja da su kršćani još uvijek bili prisutni u to vrijeme. Nadalje, može se samo nagađati koliko je brzo ili uspješno bilo takvo postupanje. Vjerojatno je postojala stalna prisutnost preko podzemne crkve, ali takva kršćanska prisutnost, nažalost, nestaje s povijesnog gledišta. 1192. godine službeni popis rimske crkve poznaje samo jedno biskupijsko područje u Africi, a to je Kartaga.⁹⁰

Za bolje razumijevanje, treba razmotriti povijest ratova koji su harali Afrikom u kasnoj antici. S jedne strane, ponavljali su se unutarjni ratovi između različitih afričkih skupina poput Mauretanaca, koji su se ponekad borili međusobno i često napadali više romanizirana područja. S druge strane, bilo je niz osvajanja od kojih vrijedi izdvojiti: drevnu punsku kolonizaciju sjevernoafričke obale, rimsku pobjedu u punskim ratovima praćenu raširenom rimskom kolonizacijom Afrike, invaziju Vandala u 5. stoljeću, ponovno bizantsko osvajanje u 6. stoljeću i konačno arapsku ekspanziju u 8. i 9. stoljeću. Svaki ratni val morao je imati značajan utjecaj na lokalno stanovništvo. Takvi česti ratovi i osvajanja shvaćeni su kao katalizatori nestanka kršćanstva u Africi, u smislu dvaju različitih fenomena. Prva pojava za koju se pretpostavlja da

⁸⁸ David E. Wilhite, *Ancient african christianity* (New York: Routledge, 2017), 332.

⁸⁹ Wilhite, *Ancient african christianity*, 333.

⁹⁰ *Isto*, 334.

se dogodila u arapskom osvajanju Sjeverne Afrike jest ta da su pristaše kršćanstva bili prisiljeni ubrzati prihvaćanje islama. Dovoljno je reći da je prisutnost islama u Sjevernoj Africi pritiskala kršćane.⁹¹ Drugi fenomen koji se dogodio kao odgovor na ove razne invazije bio je odlazak mnogih kršćana koji su emigrirali preko Sredozemlja. Zna se da se to masovno dogodilo prilikom napada Vandala, a postoje dokazi da je mnogo izbjeglica bježalo iz Afrike i tijekom arapskog osvajanja. Jedan od poznatih primjera čovjek je imenom Hadrian (635. – 710.) koji se doselio u Italiju, a odatle ga je papa poslao na Britanske otoke. U Canterburyju je postao opat samostana Svetog Petra, a nakon zaređenja dobio je novo ime, Augustin iz Canterburyja. Pismo pape Grgura II. vjerojatno odražava priljev afričkih kršćana u Italiju i druge provincije. Mnogi su se kršćani, posebno oni koji su imali novčana sredstva za to, preselili u druga mjesta u Europi pa se populacija kršćana u Africi smanjila.

Sljedeći isto tako važan aspekt u ovom razdoblju koji valja razmotriti jest činjenica da je kršćanstvo bilo slomljeno i podijeljeno u Sjevernoj Africi kad su muslimani tek stigli. Kao što je kasnije zaključeno da je afričko kršćanstvo kontinuirano doživljavalo raskole tijekom svoje povijesti.⁹²

Od samog početka, širenje kršćanstva u Zapadnoj Africi uvelike je ovisilo o ljudima crne rase. To je naročito vidljivo u unutrašnjosti Afrike južno od ekvatora, premda su većinu pionirskih misijskih postaja osnovali bijeli afrički kateheti, učitelji, trgovci i radnici migranti koji su asimilirali vjeru i inicirali u nju seljake, rodbinu, radnike i strance.⁹³ Susret kršćanstva i autohtonih vjerovanja, rituala i običaja uključivao je masivan i kontinuiran proces tumačenja i ponovne procjene. Tradicionalne brige, nade i strahovi mnogih Afrikanaca, koje su misionari iz tuđinske kulture često ignorirali ili omalovažavali, iznijeli su svoje tvrdnje o novoj religiji. Često je to uključivalo nerazumijevanja prirode kršćanskih učenja, posebno u početku. U tim su slučajevima vjerovanja i simboli svjetskih religija samo apsorbirani i preuzeti od autohtonih religija, koje su se i same razvijale kao odgovor na društvene promjene.⁹⁴

Također, kršćanstvo je snažno pridonijelo radikalnoj transformaciji uobičajenoj komunikaciji u podsaharskoj Africi. Njegovo sudjelovanje u ovom revolucionarnom procesu nije se, međutim, ograničilo na puko otkrivanje novih tehnika, bilo da se radi o parobrodima ili masovnoj

⁹¹ Wilhite, *Ancient african christianity*, 335.

⁹² *Isto*, 336.

⁹³ Richard Gray, "Christianity, Colonialism, and Communications in Sub-Saharan Africa" *Journal of Black Studies* 13 (1982), br. 1: 61.

⁹⁴ *Isto*, 62.

pismenosti. Ono je bilo prisno povezano s tim promjenama na dubljoj i kozmološkoj osnovi.⁹⁵ Možda se na kozmološkoj osnovi može uočiti najupečatljiviji kontrast s islamom.⁹⁶

Dolaskom Europljana, njihovih svjetonazora i drugačije kulture, prekinuo se normalan tijek razvoja afričkih društava. Europski narodi su postepeno razarali civilizacije koju su zatekli te pretvarali Afrikance u bića nižeg reda, pod krinkom unaprjeđenja. Pred kršćanskom tj. europskom javnošću Afrikanci su proglašeni poluživotinjama te ih se smatrali običnom robom kojom se može trgovati. Europski su pustolovi širili razne i uglavnom neistinite priče o nepouzdanosti i zaostalosti Afrikanaca. Nađeni su zapisi u kojima je zapisano kako se Afrikanci dive civilizaciji, ali ju zbog svoje zaostalosti nisu u stanju prihvatiti i usvojiti. U drugim su zapisima crnci opisani kao hiroviti, kako ostavljaju svoga bijelog gospodara na cjedilu i ne žrtvuju svoj život za njegov kada bi to mogli i trebali učiniti. Zbog ovakvih izmišljenih priča stvorila se skroz negativno mišljenje o Afrikancima, a uz sve to upravo te priče će se koristiti kao autentični dokumenti za stvaranje rasističke doktrine. Tako je nastala teorija da Afrikanci nisu u stanju proizvesti vlastitu kulturu, nego da su u najboljem slučaju bili sposobni reproducirati kulturu kolonizatora. U skladu s tom doktrinom, sustavno su kočili spontani kulturni izraz porobljenih zemalja. Iz toga se može zaključiti kako je takav stav prema Afrikancima bio plodno tlo za nesmetanu kolonizaciju i pravdanje svih zlodjela kolonizatora pred europskim stanovništvom, ali i pred samima sobom.⁹⁷

Misionari su uspjeli širiti kršćansku riječ samo na malom obalnom području Afrike. U Sjevernoj Africi kršćanstvo i islam uvijek su se sukobljavali. Razvio se kršćanski idealizam koji je nadilazio misionarsko djelovanje. Još od srednjeg vijeka ugovorima se osigurala sloboda kulta, kao i djelatnost misionara.⁹⁸

Europljani su, uspoređujući ih s arapskim trgovcima, relativno kasno počeli istraživati podsaharsku Afriku, u 14. stoljeću. U 14. i 15. stoljeću, podsaharska se Afrika smatrala samo mjestom za kupovinu robova. Kapetani i pomorci nisu se dugo zadržavali na afričkim obalama. Portugalski se svećenici u širenju religije postigli veliki uspjeh u Kongu. Kako bi novu religiju Afrikanci brže prihvatili, Crkva je prihvaćala afričke elemente.⁹⁹

Krajem 14. stoljeća sjeveroistočnu Afriku nastanili su narodi vrlo različiti od ostalih naroda tog kontinenta. Njihov je misaoni sustav malo toga preuzeo iz tradicionalnih afričkih religija, a

⁹⁵ Gray, "Christianity, Colonialism, and Communications in Sub-Saharan Africa", 68.

⁹⁶ *Isto*, 70.

⁹⁷ Nikica Torbica, „Utjecaj europske kolonijalizacije na afričko društvo i kulturu“, *Essehist* 4 (2012), br. 4: 60.

⁹⁸ Hubert Jedin, *Velika povijest Crkve* sv. V. (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1978), 246.

⁹⁹ Frances Budzik i et al. „*Katolicizam- ilustrirana enciklopedija*“, (Leo- commerce, 2008), 94.

još manje iz islama. Tada je kršćanstvo u tom dijelu bilo vrlo rašireno i imalo je jak utjecaj. Mnogi vanjski oblici političkog sustava, religijsko mišljenje, običaji i sl. bili su već gotovo tisuću godina prožeti kršćanstvom.¹⁰⁰

U 15. stoljeću kršćanstvo se pojavljuje u podsaharskoj Africi dolaskom Portugalaca.¹⁰¹ Portugalci su pokušali uvesti oblik kršćanstva pod utjecajem katolika između 16. i 18. stoljeća u kraljevstvu Kongo, ali to nije dugo trajalo. Težište portugalskih misija u 16. stoljeća bilo je u područjima Konga i Angole. Usprkos uspjesima na početku, kršćanstvo nije bilo toliko uspješno zbog nedostatka misionara. Kraljevi Konga na brojne su načine pokušavali doći do Rima kako bi i na religioznom području stekli političku neovisnost i preko pape i Kongregacije propagande dobili neportugalske misionare. Pomoću brata Francisca de Pamplona, mogli su se španjolsko-portugalski otpori slomiti. No, nakon portugalske pobjede nad Nizozemcima, porastao je portugalski utjecaj. Španjolci su morali napustiti zemlju, a Talijani su morali putovati samo s portugalskim putovnicama.¹⁰²

Kršćanstvo je bilo agent velikih promjena u Africi. Destabiliziralo je *status quo* donoseći nove mogućnosti nekima, a potkopavajući moć drugih. S kršćanskim misijama došlo je i obrazovanje, pismenost i nada za one koji su u nepovoljnom položaju. Međutim, širenje kršćanstva otvorilo je put komercijalnim spekulantom i u svom izvornom krutom europskom obliku, uskratilo je ljudima ponos na svoju kulturu i ceremonije.¹⁰³ Čini se vrlo jasnim da utjecaj kršćanstva u Africi nikako nije došao samo kršćanskim misijama. Ti su utjecaji došli različitim nacionalnim, kulturnim, ekonomskim i političkim kanalima sa Zapada. Čak i unutar različitih kršćanskih misija te nacionalne snage nerijetko su dale sasvim različite stavove, metode i rezultate. Kršćanstvo je u Africi južno od Sahare bilo uvoznikom zapadnjačkog obrazovanja čitavog čovjeka, a pod tom se misli na glavu, ruku i srce. Kršćanske misije gotovo svugdje bile su voditelji zapadnih medicinskih, kirurških i javnih zdravstvenih metoda i pionirski trener Afrikanaca u tim vještinama.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Budzik i et al. „*Katolicizam- ilustrirana enciklopedija*“ 86.

¹⁰¹ Story od Africa- Christianity, pristup ostvaren 14. IV. 2021.

http://www.bbc.co.uk/worldservice/africa/features/storyofafrica/index_section8.shtml

¹⁰² Hubert Jedin, „*Velika povijest Crkve*“ sv V. (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1978), 248.

¹⁰³ Story of Africa- Christianity, pristup ostvaren 14. IV. 2021.,

http://www.bbc.co.uk/worldservice/africa/features/storyofafrica/index_section8.shtml

¹⁰⁴ Emory Ross, Impact of christianity in Africa, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 248 (1955), 164.

9. Širenje i utjecaj islama u podsaharskoj Africi

Vrlo je važna uloga islama u oblikovanju povijesti i kulturnog razvoja Afrike južno od Sahare. Gotovo svaka zemlja u podsaharskoj Africi ima neki oblik arheoloških dokaza koji to potvrđuju (osim zapadne obale od Namibije do Gabona), u rasponu od izoliranog pogrebnog spomenika do cjelovitog naselja. Može se vidjeti da se priroda islama i islamizacije razlikuju po cijelom kontinentu, kako u vremenskoj dubini tako i u materijalnoj kulturi koja ostaje zaostala. Obala Crvenog mora koja je bila područje najranijih kontakata s muslimanima još od prvog stoljeća islama, graničila je s Etiopskim gorjem, jedinom regijom u Africi u kojoj su kršćanstvo, islam i judaizam bili u kontinuiranom kontaktu.¹⁰⁵

Nekoliko je razloga zašto su Afrikanci prihvatili islam. Nova religija je svojim vjernicima dala brojne pogodnosti. Neke od tih pogodnosti su sljedeće: mnogi podsaharski afrički vladari koristili su religiju za uspostavljanje diplomatskih veza sa Sjevernom Afrikom, osigurane su pozitivne ekonomske veze i pridobiveni novi suradnici. Kako musliman ne može zarobiti drugog muslimana, osobno obraćenje bilo je pouzdan način zaštite od zarobljavanja i prodaje u ropstvo. Takav je slučaj bio posebno na istočnoafričkim trgovinskim putovima. Na drugoj razini, islam je obraćenicima omogućio da nastave s nekim starim praksama zbog njihove izloženosti trgovini (kao vodiči). Na institucionalnoj razini, islam je uveo nove i provedene ideje u tadašnja afrička društva, a dvije su najbitnije: uvođenje kuranskih škola koje su postale najvažnije u nekim afričkim društvima i uvođenje sufijskih bratstava. Obje ideje su se prilagodile afričkim društvima.¹⁰⁶

Nagli juriš islama dogodio se 622. godine kroz Sjevernu Afriku i Španjolsku, kada se Muhamed sa svojim pristašama uputio iz Mekke u Medinu. U samo 22 godine, vjerska i politička revolucija koju je pokrenuo Muhamed osvojila je cijelu Arabiju, Siriju, Egipat itd.¹⁰⁷ Od 7. do 12. stoljeća arapski ratnici i trgovci uveli su islam u mnoga afrička područja. Ekspedicije su s Bliskog istoka kretale k istoku i zapadu. Ono što zadivljuje u tim osvajanjima nije bila brzina tog napredovanja. Juriš je bio moguć uz dobro uvježbanu konjicu koja je uvijek mogla probiti prve neprijateljske redove ili gradska vrata ako su muslimanski zapovjednici bili spremni na to, a u početku su uvijek bili. Mnogo su važniji bili politička stabilnost i privredni oporavak koji je uslijedio. U Africi, Španjolskoj i Aziji upravo su politička sigurnost i privredni

¹⁰⁵ *Isto*, 493.

¹⁰⁶ Akinade. *Islamic Challenges in African Christianity*, 123.

¹⁰⁷ Davidson, „*Afrika u povijesti*“, 91.

oporavak stvorili temelje civilizacije koja je kasnije ujedinila teologe, znanstvenike i književnike. Toliko veliku razvijenost i utjecaj teologa, znanstvenika i književnika ranosrednjovjekovna Europa još uvijek nije imala.¹⁰⁸

Zanimljiva je činjenica da je relativno mala skupina Arapa i Berbera začela toliko veliki i snažan utjecaj. Najvažniji razloga zašto je tomu tako je to što su muslimanska osvajanja počela nakon dugog razdoblja nesigurnosti. Dva stoljeća prije barbarska je konjica prodrla sa sjevera i prodrmala velika carstva koja su vladala Afrikom, Bliskim istokom i zapadnom Europom, ali koja se nisu više razvijala niti su imala neku veliku moć. Na takvim temeljima, što duhovnim, što političkim, gradio se islam. Islam je trijumfirao na različitosti, tj. tamo gdje kršćanska Europa nije bila. Zajednica koja je poticala različitost i jednakost lako se probijala gdje god se širila. O Arapima mnogi nisu znali gotovo ništa, ali propovijedanjem o islamu, mnogi su ih prihvaćali.¹⁰⁹

Nadalje, za lakše razumijevanje širenja islama u cijeloj Africi, uključujući i podsaharsku vrlo je važno postaviti sljedeće pitanje: u kojoj je mjeri trgovina djelovala kao poticaj i agent širenja islama po većem dijelu kontinenta i kako je islam zauzvrat utjecao na razvoj trgovačkih obrazaca? Odgovor na postavljeno pitanje je da je trgovina imala je mnogo oblika, a to su lokalni, međugradski i međuregionalni. Trgovina je bila jedna od najvažnijih i najunosnijih djelatnosti kod muslimana, pa je i logično da su uz svoje proizvode i širili riječ o svojoj religiji. Uz to, većinu vremena trgovci su nemilosrdno tražili robove, zlato i slonovaču za internacionalna tržišta ili mirno stjecanje dobara, a provodili su ga mnogi različiti ljudi, strani trgovci i autohtone trgovačke skupine.¹¹⁰ Društveno-politički utjecaj trgovine također se mora uzeti u obzir, jer ga može pratiti prozelitizam ili slijediti sveti rat, džihad.

Drugo veliko pitanje je: koliko velika je bila privlačnost samog islama? Početni preobraćenici na islam često su bili među nomadskim stanovništvom, zbog lakoće obožavanja koje islam uživa, ali i njegovog lakog razumijevanja. Islam, za razliku od kršćanstva nema formalno svećenstvo.

Islam u podsaharskoj Africi ne može se smatrati monolitnim entitetom. Povijesni proces obuhvaća 1300-godišnje razdoblje i ni jedno područje islamskog svijeta nije imalo monopol nad kontaktima s podsaharskom Afrikom.¹¹¹

¹⁰⁸ Davidson, „*Afrika u povijest*“, 92.

¹⁰⁹ *Isto*, 93.

¹¹⁰ Timothy Insoll, „The Archaeology of Islam in Sub-Saharan Africa“, *Journal of World Prehistory* 10 (1996), br. 4: 442.

¹¹¹ Insoll, „The Archaeology of Islam in Sub-Saharan Africa“, 443.

Kontakti preko Crvenog mora između središta islama, Arapskog poluotoka i Etiopije prethodili su porastu islama, čemu su svjedočili preaksumitski ostaci iz 5. i 4. stoljeća prije Krista na sjeveru Etiopskog gorja. Trgovalo se raznim proizvodima, robovima, aromatičnim smolama i slonovačom, a dokazi u Aksumu ukazuju da su trgovinske veze, iako neizravne, doprinosile boljoj razvijenosti. Kontakti su nastavljeni, a Poslanikovi životopisci bilježe da je poslao grupu svojih sljedbenika u Aksumu u Etiopiji 615. godine nakon njihovog progona u Meki. Ovaj događaj, prva hidžra, tj. emigracija, ilustrira da su veze između dviju regija postojale od samog početka islama. U toj regiji nalaze se dokazi koji se odnose na sva glavna pitanja o kojima se raspravlja, a koji bacaju puno svjetla na prirodu islama, utjecaje na društveni proces i ulogu trgovine u širenju religije. Unutar te zemljopisne regije uključene su moderne države: Etiopija, Eritreja, Džibuti i Somalija. To nije prirodno homogena jedinica, nego se sastoji od različitog okruženja, uključujući pustinju, dom nomadskih stočara, kao što su muslimani Somali i Afar. Trgovina je bila vitalni faktor širenja islama u ovoj regiji. Prvi izravni arheološki dokaz o prisutnosti muslimanske zajednice na Rogu Afrike skupina je od preko 200 arapskih pogrebnih natpisa na bazaltu, izvedenih kufskim pismom, koji datiraju od 911. do 1539. godine.¹¹²

Srednji Sudan čini vezu između istočnog ili nilotskog Sudana i zapadnog Sahela i Sudana. Za razliku od zapada, ne postoji definirana geografska cjelina središnjeg Sahela, nego je ona opći pojam za Srednji Sudan. Ondje su obitavali muslimanski arapski i crnački stočari na sjeveru, mješovite muslimanske pastirske i sjedilačke zajednice na granicama sahel-savane, veliki islamizirani emirati i gradovi-države nešto južnije. Regija sultanata, kraljevstava i carstava, sa Songhaiom na zapadu, koji ustupa mjesto kraljevinama Hausa, Kanem-Bornu, Bagirmi, Wadai, a na istoku Darfur u nilotičkom Sudanu, činile su dijelove Srednjeg Sudana. Te su se politike često međusobno sukobljavale, a ovo je bila regija *par excellence* za konjanike. Također postoji značajna vremenska dubina muslimanskih kontakata sa Srednjim Sudanom. Iransko-saharski trgovački putovi preko Fezzana do regije jezera Čad prethodili su nastanku islama, a kontakti su možda nastavljeni nedugo nakon muslimanskog osvajanja Sjeverne Afrike krajem sedmog stoljeća, premda za to nedostaju arheološki dokazi.¹¹³

U zapadnom Sudanu islamski gradovi kao što su Timbuktu i Gao postali su značajna komercionalna i religijska središta. Ti su veliki gradovi privukli brojne muslimanske imigrante uključujući znanstvenike i odvjetnike. To je bila geneza intelektualne muslimanske elite u zapadnoj Africi. Islam je stavio značajan naglasak na obuku svećenika, liječnika i administratora.

¹¹² Insoll, „The Archaeology of Islam in Sub-Saharan Africa“, 444.

¹¹³ *Isto*, 475.

Prije svih gore navedenih zanimanja, najaktivniji su bili misionari. Ozbiljnim radom počeli su u 10. stoljeću u gradu Gao, a do 11. stoljeća bilo je puno aktivnih misionara u cijelom zapadnom Sudanu.¹¹⁴

Kanuri u Kanem-Bornu bilo je kraljevstvo koje je pokrivalo veliko područje i geografski se pomicalo između Čada, istočnog Nigera i sjeverne Nigerije. Prvi pisani zapis o Kanemu napisao je al-Ya'kubi iz 872. godine, koji spominje Zaghawu, koja se smatra prvom inauguralnom i autohtonom vladajućom dinastijom.¹¹⁵ Sredinom 14. stoljeća islam je stigao do Kanoa, a do Katsina i Zaria u 15. stoljeću. U početku je obraćenje bio proces s ograničenim razmjerima, a utjecaj islama ponovno je bio ograničen na dvorski krug, s uvođenjem elemenata šerijata (islamskog zakona) i administracije na arapskom jeziku, dok je većina stanovništva ostala animistima i bila tako jedva u doticaju s novom religijom.¹¹⁶

U Srednjem Sudanu razvile su se brojne manje države, koje su se u mnogim slučajevima proučavane etnografski ili povijesno. Jedno od njih jest kraljevstvo Bagirmi, osnovano u 15. ili 16. stoljeću koje je bilo smješteno u središnjem Čadu, za koje se može reći da čini vezu između muslimanskih nomada sa sjevera i animističkih sjedećih poljoprivrednika s juga.¹¹⁷

Treće veliko zapadnoafričko carstvo, nasljednik Gane i prethodnik Songhaija, jest Mali. On je svoj vrhunac dosegnuo početkom 14. stoljeća, a bio je, za razliku od Gane i Songhaija, zemljopisno usredotočen na Zapadni Sudan. Iako tradicija bilježi da su kraljevi Malija rano prešli na islam, u 12. stoljeću, prije sredine 13. stoljeća islam je u Maliju bio slab. Hodočašće malijskog vladara Manse Ullija između 1260. i 1277. godine donekle je to promijenilo kao i u procesu kada se afirmirao kao muslimanski vladar. Hodočašće je služilo kao sredstvo za dobivanje države od vanjskih muslimanskih sila, nešto što su iskoristili ne samo Mali, već i, kako se može primijetiti, vođe Songhaija i Bornua. Ono što je očito iz Batutinog opisa jest da je islam u Maliju, čak i u ovom trenutku, bio sinkretičnog karaktera i prožet elementima tradicionalne religije i ceremonija.¹¹⁸

Drugdje u podsaharskoj Africi, islam je istisnuo kršćanstvo, kao u nilotskom Sudanu, ili se stopio s tradicionalnim religijama da bi stvorio sinkretični i jedinstveno afrički islam, možda najbolje zastupljen u zapadnoafričkom Sudanu i šumskim zonama. U zapadnom Sahelu lokalni su vladari tolerirali strane muslimanske trgovce zbog njihovih blagodati: pismenosti i poboljšane

¹¹⁴ Akinade, „*Islamic Challenges in African Christianity*“, 124.

¹¹⁵ Insoll, „*The Archaeology of Islam in Sub-Saharan Africa*“, 477.

¹¹⁶ *Isto*, 478.

¹¹⁷ *Isto*, 479.

¹¹⁸ *Isto*, 484.

uprave te zakona u obliku šerijata. Na kraju su se ti vladari preobratali i napredovanje islama kroz regiju može se arheološki i povijesno ucrtati.¹¹⁹

Iz Zeile i drugih luka Crvenog mora, karavane deva prelazile su pustinju u gorje, putujući između lanca stalnih naselja, smještenih na brežuljcima koji su okruživali pustinjske ravnice i uz gorje Arnsi i Harar. Unutar Etiopije istraženo je nekoliko tih utvrđenih, ali uglavnom napuštenih trgovačkih naselja. U južnom naselju Danakil zabilježene su kamene kuće na brežuljcima koja se pripisuju „naseljenoj islamskoj zajednici“, a to pruža kontrast nomadskom muslimanskom stanovništvu. U tom naselju okvirno su datirana u 14. i 15. stoljeću prisutnošću kineskog celadona i indijskog stakla. Također su ispitana slična nalazišta na grebenu Harar / Chercher, gdje su pronađene džamije (broj i datum nisu navedeni), a ostala naselja zabilježena su u Haudu i središnjem Ogađenu. Neka od tih naselja možda su bila povezana sa Adalskim sultanatom, koji se razvio krajem četrnaestog stoljeća i bio je usredotočen na grad Harar.¹²⁰

Započela su značajna preobraćenja na islam u etiopskoj unutrašnjosti, a povijesni izvor bilježi da su se ljudi Argobe iz regije Harar preobratali 1108. godine. Do prve polovine četrnaestog stoljeća, AI-Umari zabilježio je da je u Etiopiji bilo sedam muslimanskih sultanata. Rast muslimanske moći doveo je do trvenja, a odnosi između kršćanske i muslimanske zajednice nisu uvijek bili srdačni. Do sukoba je došlo, kao i kod sultanata Ifat, zbog kontrole trgovačkih putova na velike udaljenosti, a primjer je Džihada koji je predvodio Ahmad Gran protiv kršćanskog gorja u prvoj četvrtini 16. stoljeća.¹²¹

U Somaliji velik je broj ljudi prešao na islam do 1300. godine. Na području Somalije pronađeno je između 20 i 200 kuća grubo obrađenih kamenom, s jedinstvenim džamijama koje su građene krečenim mortom. Pronađeno je nekoliko groblja, na kojima nije bilo natpisa kao i količine kineskog porculana zajedno s muneronskim staklenim perlama i nekoliko novčića koji datiraju krajem 14. i početkom 15. stoljeća. Arheološki dokazi ukazuju na opseg trgovine koja je postojala između unutrašnjosti i obale.¹²²

Na obali je bila koncentrirana muslimanska moć na Rogu Afrike, čija se prisutnost doista proširila i po obali Crvenog mora i prema istočnoafričkoj obali. Tako su na obali Somalije pronađeni daljnji dokazi o prisutnosti muslimanskih trgovačkih zajednica koje su bile podijeljene u dvije nominalne zone, s tim da je područje sjeverno od Mogadishua arapskim

¹¹⁹ Insoll, „*The Archaeology of Islam in Sub-Saharan Africa*“, 494.

¹²⁰ *Isto*, 447.

¹²¹ *Isto*, 447.

¹²² *Isto*, 447.

geografima bilo poznato kao „Barbar“ ili „Berbera“, što se možda izjednačava sa zemljom koju su tada naseljavali Somalijci, dok je južno od Mogadishua bila zemlja Zanj.¹²³ Znanje o islamskoj arheologiji uz obalu sjeverno od Mogadishua nije precizno. Pronađen je materijal koji potječe iz trgovine Indijskim oceanom, kao i na Ras Hafunu, najistočnijoj točki Afrike. Na tom su mjestu šerde koje su izvorno protumačene kao sasanijsko-islamsko posuđe koje je indentificirano ranije kao partijska i Sasanijska roba.

Mogadishu je posjetio poznati marokanski putnik Ibn Battuta 1331. godine, koji ga je opisao kao „potpuno islamsku državu“.¹²⁴ On je bio marokanski znanstvenik i istraživač iz 14. stoljeća. Istraživao je i putovao cijelom Euroazijom.¹²⁵ Napisao je jednu od najpoznatijih putopisnih knjiga „Putovanja“. U njoj je opisan državni aparat.¹²⁶ U državnom aparatu postojao je muslimanski vladar, islamski sud i muslimanski funkcioneri. Prethodni su sustavi nestali i zamijenjeni su učinkovitom muslimanskom upravom, izravnim primjerom društvenog utjecaja islama u podsaharskoj Africi. Podrijetlo i razvoj Mogadishua detaljno su istraženi, što je posljedica proučavanja grada i regije uz obalu između Mogadishua i Zeile. Čini se da je Mogadishu osnovan krajem 12. stoljeća, a vrhunac je dosegao u 13. i 14. stoljeću. Probno iskopavanje u Hamar Weyneu, dijelu starog grada, dalo je Sgraffiato posuđe iz 12. stoljeća. Zabilježen je i niz datiranih grobnica kao i tri džamijska natpisa. Nekoliko tisuća kovanica također je nađeno s tog područja somalijske obale, uglavnom iz okolice Mogadishua. Oni potječu iz razdoblja od 1300. do 1700. godine, iako im uglavnom nedostaju kontekstualni podaci.¹²⁷ Svi nalazi pružaju informacije o lokalnim dinastijama te o međuregionalnoj trgovini i trgovini u Indijskom oceanu.¹²⁸ Kontakti kršćana i muslimanskih Arapa u Nubiji i južnom Sudanu bili su i miroljubivi i agresivni, a započeli su gotovo odmah nakon osvajanja Egipta od strane arapskih vojski u 7. stoljeću. U Nubiji je državnost znatno napredovala mnogo prije pojave islama. Kraljevina Nubija bila je kršćanska do šestog stoljeća i protezala se od Aswana do Kartuma, što je ime njegove središnje provincije Makurije, a Arapi su je primjenjivali na cijelu Nubiju, al-Maqurra.¹²⁹

Trgovinski kontakti preko Sahare prethodili su porastu islama, ali bili su maleni i neizravni. Porastom islama, kao i u mnogim drugim dijelovima kontinenta, povećala se potražnja za

¹²³ *Isto*, 488.

¹²⁴ *Isto*, 448.

¹²⁵ History- entertainment brand pristup ostvaren: 30.VII. 2021., <https://www.history.com/news/why-arab-scholar-ibn-battuta-is-the-greatest-explorer-of-all-time>

¹²⁶ Britannica. *Ibn Battuta*, pristup ostvaren: 24. VIII. 2021., <https://www.britannica.com/biography/Ibn-Battuta>

¹²⁷ Insoll, „*The Archaeology of Islam in Sub-Saharan Africa*“, 448.

¹²⁸ *Isto*, 449.

¹²⁹ *Isto*, 452.

proizvodima podsaharske Afrike, a islam je pružio određeni stupanj jedinstva među stanovnicima pustinje, koje je prethodno nedostajalo, što je omogućilo da prolazak Sahare postane pravilno organiziran.

Nakon prelaska Sahare nalazi se zapadni Sahel, što ga čini prvom zonom islamskog prodora u Zapadnu Afriku. Također je važna u proučavanju procesa islamizacije u ovoj regiji činjenica da zapadni Sahel naseljavaju razne etničke skupine, nomadski stočari i sjedeći poljodjelci, bijeli Tuarezi i crni Songhai.¹³⁰

U već spomenutom Songhaiju, pojavile su se islamske škole u 15. stoljeću.¹³¹ Etnički i ekonomski mozaik pridonio je razvoju islama u regiji i njegovoj raznolikosti - oba su čimbenika odražena u arheološkim zapisima.¹³² Ta regija nudi neusporedivu priliku za arheološko proučavanje materijalnih učinaka nametanja islama kulturi koja je podložna već postojećoj svjetskoj religiji. Implikacije na arheologiju islama od velike su važnosti, ne samo s izravnim obzirom na arheološko proučavanje religije, već i ekonomski, vojno i politički. Iako to još nije pokušano, regija, koja je najbolje arheološki dokumentirano područje podsaharske Afrike, pruža dovoljno podataka da omogući takvo istraživanje u budućnosti. U osnovi, kršćanstvo je nekoliko stoljeća djelovalo kao blokada islamskog prodora, s prvim „značajnim islamskim političkim entitetom“, koji nije uspostavljen južno od Aswana sve do 11. stoljeća. Može se sugerirati da je taj čin, povezan sa sve većom migracijom nomadskih arapskih plemena u regiju, pružio poticaj širenju islama na štetu kršćanstva.¹³³

Ispod Afričkog roga nalazi se istočnoafrička obala, regija podsaharske Afrike. Istočnoafrička obala također je regija u kojoj nova istraživanja vode do novih ispitivanja. Podrijetlo Svahilija, utjecaj islama daleko od obale prije 19. stoljeća i predislamska trgovina preispituju se, što ima duboke implikacije na proučavanje arheologije islama na tom području.¹³⁴

Usponom islama znatno su se povećali trgovinski kontakti iz Crvenog mora, Indije, Arabije, Kine i Perzijskog zaljeva, jer su se tražili robovi te proizvodi poput zlata iz južne Afrike, bjelokosti i drva. Zauzvrat, dobivala se gotova roba poput limarije, staklenih proizvoda, perli, ostakljene keramike i tkanine.¹³⁵ Trgovina je porasla na važnosti nakon 1000. godine, a

¹³⁰ *Isto*, 468.

¹³¹ Akinade. *Islamic Challenges in African Christianity*, 124.

¹³² Insoll, „*The Archaeology of Islam in Sub-Saharan Africa*“, 468.

¹³³ *Isto*, 453.

¹³⁴ *Isto*, 457.

¹³⁵ *Isto*, 457.

islamizacija obale odvijala se brzo i islam je postao većinska religija oko 1100. godine među Svahilijima.¹³⁶

¹³⁶ *Isto*, 461.

10. Zaključak

Obje svjetske religije, i kršćanstvo i islam, kako je već naglašeno u radu, u mnogočemu su imale sličan razvojni put u širenju u podsaharskoj Africi. Također, često su prilagođene i afričkim kulturalnim kontekstima i vjerovanjima kako bi ih Afrikanci brže i lakše prihvatili.

Kršćanstvo se postupno širilo Sjevernom Afrikom i to zbog utjecaja Bizantskog Carstva. S druge strane, puno mlađi islam, proširio se Starim svijetom strelovito brzo. Širenju muslimanske vjere pomogli su i moćni islamski omejdski i abasidski kalifati. Islam je prodrio u unutrašnjost afričkog kontinenta, točnije u podsaharsku Afriku, mnogo ranije od kršćanstva, iako je mlađi zbog ranijeg razvoja trgovine i same plovidbe oko Afrike. Međutim, iako se islam puno brže širio i imao veći utjecaj na stanovništvo u povijesti, danas je kršćanstvo najrasprostranjenija religija u podsaharskoj Africi. Glavni razlog tomu je kasnije pojavljivanje kršćana i njihovo širenje u tom dijelu Afrike i samim tim prelazak muslimana na kršćanstvo. Naravno, kroz povijest su se često prepriječili brojni čimbenici koji su usporili širenje islamske i kršćanske riječi, a neki od njih su: sukobi afričkih plemena, ratovi između vladajućih i pobunjenika, nerazumijevanje različitih afričkih kultura i jezika od strane muslimana i kršćana, ali i teško prohodne afričke prašume koje su usporile kretanje misionara.

I jedna i druga religija u svojim vrhuncima utjecale su na tadašnji svijet, a to uključuje i Afriku. Obje su imale veliki utjecaj na afričko stanovništvo, koje je vremenom prihvaćalo jednu od njih, ili prelazilo s jedne na drugu, a sve je ovisilo o čimbenicima kao što su brzina širenja, prilagodljivost i različitost podsaharskog stanovništva toga vremena, čije se posljedice uočavaju i u današnjem svijetu.

11. Literatura

1. Akintunde E. Akinade. *Islamic Challenges in African Christianity*. Pretoria, 2013.
2. BBC News. *The story of christianity*.
<http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?historyid=ab92>
(posljednji put gledano 2021. 1. 7.)
3. Bokhari, Raana i Seddon, Mohammad. *Islam*. Rijeka: Leo- commerce, 2011.
4. Božičević, Edicije. *Islam*. Ključ nebeski, 2010.
5. Božičević, Edicije. *Kršćanstvo*. Ključ nebeski, 2010.
6. Budzik, Frances, Kerrigan, Mary -Michael i Phillips, Charles. *Katolicizam- ilustrirana enciklopedija*. Leo- commerce, 2008.
7. Britannica. *Rashidun*, <https://www.britannica.com/topic/Rashidun> (posljednji put gledano 2021. 24. 8.)
8. Britannica. *Ibn Battuta* <https://www.britannica.com/biography/Ibn-Battuta> (posljednji put gledano 2021. 24. 8.)
9. Crkvenčić, Ivan. *Afrika- regionalna geografija*, Zagreb: Školska knjiga, 1990.
10. Centar Biblijskih istraživanja. *Izvorni jezici Biblije*. <https://cbi.bizg.hr/hr/biblija/izvorni-jezici-biblije/> (posljednji put gledano 2021. 13. 4.)
11. Catholic encyclopedia. *Disciple* <https://www.newadvent.org/cathen/05029a.htm>
(posljednji put gledano 2021. 24. 8.)
12. Davidson, Basil. *Afrika u povijesti*. Zagreb: Globus, 1984.
13. Dodds, Adam. „The Abrahamic faiths?: continuity and discontinuity in Christian and Islamic doctrine“ 81 (2009), br. 3: 230- 253.
14. Eterović, Nikola. „Tradicionalne afričke religije“. *Crkva u svijetu* 19 (1984), br. 1: 30-39.
15. Frederiks, Th. Martha. „Let Us Understand Our Differences: Current Trends in Christian-Muslim Relations in Sub-Saharan Africa“ *Transformation*, 27 (2010), br. 4: 261–274. URL: <https://booksc.org/book/38002938/566bad> (posljednji put gledano 2021. 06.04)
16. Golstein, Ivo i Grgin Borislav. *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*. Zagreb: Novi liber, 2008.

17. Grbešić, Grgo. „Progoni kršćana, napose u Dioklecijanovo doba“. *Diacovensia* 15, (2007), br. 1: 21-43.
18. Gray, Richard. “Christianity, Colonialism, and Communications in Sub-Saharan Africa. *Journal of Black Studies*, 13, (1982), br. 1: 59–72. URL: <https://booksc.org/book/27075205/9fe7f4> (posljednji pristup 2021. 06. 4.)
19. Hrvatska enciklopedija. *Omejidi*. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=45114> (posljednji put gledano 2021. 12. 4.)
20. Hrvatska enciklopedija. *Abasidi*. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=43> (posljednji put gledano 2021. 14. 4.)
21. History- factual entertainment brand. <https://www.history.com/news/why-arab-scholar-ibn-battuta-is-the-greatest-explorer-of-all-time> (posljednji put gledano 2021. 30. 7.)
22. Hrvatska enciklopedija. *Biblija* <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=7453> (posljednji put gledano 2021. 8. 24.)
23. Islamska zajednica u Hrvatskoj. *Odgovori na najčešća pitanja*. <https://medzlis-split.org/index.php/islam/odgovori-na-najcesca-pitanja> (posljednji put gledano 2021. 10. 4.)
24. Insoll, Timothy. *The Archaeology of Islam in Sub-Saharan Africa*. *Journal of World Prehistory*, (1996).
25. J. Paul Martin. *Christianity and Islam: Lessons from Africa*. *Lessons from Africa. BYU Law Review*, 2, 5 (1998), br. 5: 401-421.
26. Jedin, Huber. *Velika povijest Crkve I*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972.
27. Jedin, Huber. *Velika povijest Crkve II*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972.
28. Jedin, Hubert. *Velika povijest Crkve V*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1978.
29. Jurišić, Mario. „Afrika danas“. *Služba Božja* 20, (1980), br. 2: 170- 180.
30. Lunde, Paul. *Islam*. Zagreb: Znanje, 2002.
31. *Porijeklo i rast islama na afričkom kontinentu*. <https://hr.history-hub.com/porijeklo-i-rast-islama-na-africkom-kontinentu> (posljednji put gledano 2021. 10. 4.)
32. *Podrijetlo i rast kršćanstva u Africi*. <https://hr.history-hub.com/podrijetlo-i-rast-krscanstva-u-africi> (posljednji put gledano 2021. 10. 4)
33. Pejić, Marinko, „*Nubija, posljednji odsjaj koptskog Egipta*“
<http://www.prometej.ba/clanak/povijest/krscani-u-zemljama-islama/nubija-posljednji-odsaj-koptskog-egipta-3009> (posljednji put gledano 2021. 3. 7.)

34. Pirenne, Henri. *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*. Preveo Miroslav Brandt. Split: Marjan tisak, 2005.
35. Roland, Oliver. *Kratka povijest Afrike*. Preveo: Josip Šentija. Zagreb: Školska knjiga, 1985.
36. Ross, Emory. „Impact of christianity in Africa“. *AAPSS* 298, (1955), br. 1: 161-169.
URL: <https://www.jstor.org/stable/1028716?seq=1>
37. http://www.bbc.co.uk/worldservice/africa/features/storyofafrica/index_section8.shtml
(posljednji put gledano 2021. 14. 4.)
38. Skupina autora. *Enciklopedija živih religija*. Beograd: Nolit, 2004.
39. Skupina autora. *Velika ilustrirana povijest svijeta 8*. Rijeka: Otoakar Keršovani, 1974.
40. Smith, Huston. *Religije svijeta*. Zagreb: Znanje, 1986.
41. Solejmani, Abdurrahim. *Žive svjetske religije*, Sarajevo: Mulla Sandra, 2012.
42. Tanjić, Željko. Globalno kršćanstvo i njegov utjecaj na gibanja u katoličkoj crkvi. *Bogoslovna smotra* 78 (2008), br. 2: 321- 345.
43. Torbica, Nikica. „Utjecaj europske kolonijalizacije na afričko društvo i kulturu“. *Essehist*, Osijek, 2012.
44. Vesely, Ema. „Papa Ivan Pavao II. Ponovno u pohodu afričkim katoličkim zajednicama“. *Obnovljeni život* 38 1 (1983), br. 1: 56- 68.
45. Vilhanova, V.P. Muslims and Christians in Africa Revisited. *Asianand African Studies*, 19, (2010), br. 1: 168-180.
46. Wilhite, D. E. *Ancient African Christianity*. London: Routledge 2017.
47. Zoroastrizam- preteča svih monoteističkih religija. <https://tribun.hr/zoroastrizam-preteca-svih-monoteistickih-religija/> (posljednji put gledano 2021. 3. 7.)